

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra pastorálních oborů a právních věd

Bc. Zdeňka Švédová

**PASTORAČNÍ PRÁCE SE ZNEVÝHODNĚNOU MLÁDEŽÍ
V SALESIÁNSKÝCH DÍLECH V ČR**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. Ing. Mgr. Aleš Opatrný, Th.D

PRAHA 2011

Tuto práci věnuji sv. Janu Boscovi, jehož životem a svatostí se inspiroji.

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Doc. Ing. Mgr. Aleši Opatrnému, Th.D za vedení a pomoc při vypracování této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem PASTORAČNÍ PRÁCE SE ZNEVÝHODNĚNOU MLÁDEŽÍ V SALESIÁNSKÝCH DÍLECH V ČR napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 20. dubna 2011

.....
Zdeňka Švédová

OBSAH

Úvod	5
1. Pastorace a znevýhodněná mládež	7
1.1. Pojetí pastorace.....	7
1.2. Některá specifika pastorace v ČR.....	8
1.3. Pastorace mládeže.....	10
1.4. Pastorace znevýhodněné mládeže	12
2. Znevýhodněné děti a mládež a jejich potřeby	13
2.1. Děti a mládež ze sociokulturně znevýhodněného prostředí	13
2.2. Děti a mládež z neúplných nebo disfunkčních rodin.....	14
2.3. Děti a mládež poznamenané násilím, šikanou a zneužíváním.....	15
2.4. Děti a mládež z ústavní péče	16
2.5. Děti a mládež se zdravotním postižením.....	17
2.6. Děti s poruchami chování a učení.....	17
2.7. Národnostní menšiny	17
2.7.1. Romové.....	18
3. Salesiánská pastorace	21
3.1. Pastorace spiritualita výchova	21
3.1.1. Don Bosco	21
3.1.2. Preventivní systém Dona Bosca	22
3.1.3. Don Bosco a znevýhodněná mládež.....	25
3.1.4. Preventivní systém dnes	26
3.2. Pastorace, výchova a sociální práce	29
3.2.1. Pastorace jako součást výchovy a výchova jako podílení se na pastorači.....	29
3.3. Sociální práce s mládeží a pastorace	29
4. Salesiánská díla v ČR	33
5. Zkoumání a vyhodnocení uskutečňování pastorační práce v některých dílech.....	34
5.1. Realizace kvalitativního výzkumu.....	34
5.1.1. Formulace otázek.....	34
5.1.2. Výběr středisek a respondentů.....	35
5.1.3. Sběr dat.....	37
5.1.4. Analýza dat.....	37
5.1.4.1. Příprava dat.....	37
5.1.4.2. První seznámení se sebranými daty.....	37
5.1.4.3. Návrh kódovacího schématu	38

5.1.4.4. Výsledné schéma kategorií.....	43
5.1.5. Syntéza dat.....	45
5.1.5.1. Klienti středisek a jejich znevýhodnění.....	45
5.1.5.2. Potřeby klientů středisek	50
5.1.5.3. Jak střediska svou činností odpovídají na potřeby klientů	54
5.1.5.4. Jaké jsou cíle pracovníků středisek	64
5.1.5.5. Některé další prvky, které mají vliv na činnost středisek.....	66
6. Závěr.....	71
Použitá literatura.....	74
Dokumenty církve	74
Tištěné publikace.....	74
Internetové zdroje a nepublikované zdroje.....	76
Články.....	76
Seznamy	77
Seznam zkratk.....	77
Seznam příloh.....	77

Úvod

„Mladí lidé, kteří jsou nejchudší, nejpouštěnější a nemají vzdělání, jsou přednostně přijímáni a věnuje se jim zvláštní pozornost, protože potřebují nejvíce pomoci, aby došli spásy věčné.“¹ Napsal svatý Jan Bosco do pravidel první oratoře v Italském Turíně v druhé polovině IX. století a díky Salesiánské rodině, kterou založil, dodnes prostřednictvím salesiánů, salesiánek a dalších členů této duchovní rodiny zní dějinami jeho hlas a vtěluje se do mnoha forem a aktivit, aby přinášel dětem a mládeži radostnou zvěst evangelia.

V této práci se chci věnovat výzkumu toho, jak Salesiánská střediska dnes v České republice uskutečňují pastorační činnost, zejména v práci se znevýhodněnými dětmi a mladými lidmi.

Pokud je mi známo, tématu pastore v salesiánských střediscích se věnovala v roce 2000 Mgr. Maichaela Pitterová ve své diplomové práci „Salesiánské středisko mládeže – pastore nebo čistě sociální dílo?“² a Ing. Mgr. Michal Svoboda ve své diplomové práci z roku 2008 „Modely pastore mládeže uplatňované v Salesiánských střediscích mládeže v České republice“.³ V obou případech se práce věnují salesiánské pastore vškeré mládeže. V této práci bych chtěla téma salesiánské pastore rozvinout zkoumáním specifík pastore dětí a mládeže znevýhodněné, lépe řečeno nastítnit pastore z hlediska potřeb dětí a mladých lidí, kteří trpí nějakým znevýhodněním.

Cílem práce je tedy zjistit, jak středisko ve své běžné činnosti odpovídá na potřeby integrálního rozvoje těchto klientů, tedy jak se uskutečňuje pastore. Jako teoretické východisko pro pojem pastore jsem zvolila definici: **Pastore je vškerá činnost, kterou vyvíjí církev ve prospěch uskutečnění díla spásy s každým člověkem.**⁴

Nejprve se budu věnovat teoreticky pojmu pastore a pojetí znevýhodnění, kterými trpí děti a mladí lidé v naší společnosti a jejich specifickým potřebám. Potom se zaměřím na specifika salesiánské pastore a stručně představím salesiánská díla v naší zemi. Na závěr provedu kvalitativní výzkum a vyhodnocení toho, jak se v těchto dílech uskutečňuje pastorační činnost.

¹ BOSCO, Don Giovanni: Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sac. salesiano Giovanni Batt. Lemoyne. S. Benigno Canavese: Scuola tipografica a libreria salesiana, 1904. III 91.

Veškeré citace z cizojazyčné literatury jsou přeloženy autorkou.

² PITTEROVÁ, Michaela. Salesiánské středisko mládeže – pastore nebo čistě sociální dílo. (diplomová práce obhájená na KTF UK 2000)

³ SVOBODA, Michal. Modely pastore mládeže uplatňované v Salesiánských střediscích mládeže v České republice (diplomová práce obhájená na TF JU 2008).

⁴ Srov. TONELLI, Ricardo. Pastorale giovanile in KAPLÁNEK, Michal Pastore mládeže. Studijní text pro pracovníky s mládeží. Praha: Salesiánská provincie Praha ve spolupráci se Sal. střediskem mládeže v Praze-Kobylisých, 1999. 9.

Kvalitativní výzkum bude proveden jako rozbor textové podoby rozhovorů s pracovníky několika středisek, jejichž činnost je zaměřená na práci se znevýhodněnou mládeží. Nejprve určím soubor otázek, které mi pomohou zjistit potřebné údaje k tomuto výzkumu, potom navštívím vybraná střediska a provedu rozhovory s určenými pracovníky, které zaznamenám na diktafon. Zaznamenané rozhovory se doslovně přepíšu do textové podoby, ve které se označí veškeré segmenty textu, vztahující se k výzkumu. Tyto segmenty označím kódy a rozdělím do kategorií, které budou sloužit k syntéze dat a ke konečnému kritickému zhodnocení činnosti středisek.⁵

⁵ Srov. HENDL, Jan: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005. 211 – 212.

1. Pastorce a znevýhodněná mládež

Slovo pastorce je odvozeno z latinského pastor a znamená pastýř, tedy ten, který se stará o své stádo. V církvi je tradičně takto označován biskup a farář starající se o svou farnost nebo diecézi a to zejména vysluhováním svátostí, vedením katecheze a celkovou organizací těchto církevních složek. Dalším tradičním pojetím je péče o chudé, kterým se církev věnuje od nepaměti a právě tato péče se stala základem, na nichž dnešní společnosti budují svůj sociální stát. Když II. Vatikánský koncil podtrhl a zdůraznil, že úkolem církve je sloužit dnešnímu světu a člověku, vytyčil církvi nelehkou cestu. Tomuto dnešnímu modernímu člověku, vybavenému chartou lidských práv a svobod, technikou, která překonala vzdálenosti, vědou, která dokáže téměř odstranit těžkou fyzickou práci i bolest, má nabídnout pravdu a odpovědět na nejhlubší smysl jeho existence. Dnešní člověk, uvědomující si svoji svobodu a v lepším případě také zodpovědnost, potřebuje dostat takovou nabídku, jejíž odpověď je hodná svobodného a zodpovědného tvora, jejíž odpověď naplní a dokonce přesáhne poznání, které o sobě má. Pastoraci se tak otevírá široké a často neprobádané pole působnosti. Ke své reflexi a práci potřebuje vést dialog s dnešním světem a člověkem, aby mohla naplňovat ona dnes nejcitovanější slova koncilu: „Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdcích odezvu.“⁶

Před těmito výzvami se církvi a pastorači zvlášť otevírá prostor pro dialog, svědectví víry a solidaritu spočívající spíše v bytí na společné cestě, než předkládání nauk, spíše ve sdílení své vlastní víry, než v hlásání pravdy a ve vzájemné službě více než ve službě směrem k nevěřícím.

V následujících odstavcích se stručně zmíním nejprve o vývoji pojetí pastorce obecně a o specifikách pastorce mládeže a potom se krátce budu věnovat pojetí služby z hlediska dnešní teologie.

1.1. Pojetí pastorce

„Primárním cílem veškeré pastorační činnosti církve je úkol svěřený církvi Kristem: Být nástrojem spásy.“⁷ Pastorce je tedy zprostředkovávání spásy lidem, jedná se o veškerou činnost, která pomáhá člověku na jeho cestě k uskutečňování Božího plánu

⁶ DRUHÝ Vatikánský koncil: Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vaticánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 1.

⁷ AMBROS, Pavel: in ŠPIDLÍK, Tomáš – RUPNIK, Marko I. Nové cesty pastorační teologie, Krása jako východisko. Olomouc: Centrum aletti, 2008. 41.

s člověkem, tj. plného společenství s Bohem skrze Ježíše Krista. Pastore se uskutečňuje všude tam, kde člověk poznává skutečnost Boha, jeho lásku a tuto lásku svobodně přijímá a odpovídá na ni. To se děje v církvi, ale neznamená to, že církev je pouze jakási instituce na zprostředkování spásy, ona sama je znamením – svátostí spásy. Za pastorační činnost se dá považovat také veškeré lidské úsilí, jehož východiskem je zkušenost vlastní spásy, osobní setkání s Kristem a které se stává odpovědí na toto setkání. Cílem je pomoci člověku nalézt odpověď na hluboké otázky lidské existence. Pastore se stává službou člověku v rozmanitých etapách jeho života, místech, sociálních a kulturních kontextech. Pastore je tedy veškerá činnost, kterou vyvíjí křesťan ve prospěch uskutečnění díla spásy s každým člověkem, i když se může jednat o činnost, která nebude explicitním hlásáním evangelia. Může se jednat o práci lékaře, který ošetřuje nemocné, o práci učitele, který učí děti číst, o práci maminky, která pečuje o dítě, pokud jejich nejvyšším cílem je pomoci druhému k setkání s Kristem. Pastorační práce se děje tam, kde se člověk identifikuje s posláním církve a v té míře, v jaké je schopen se identifikovat. Tradičně pod pojmem pastore chápeme činnosti církvi zaměřené přímo na oblast hlásání spásy, katechezi, výchovu k víře, slavení liturgie, vysluhování svátostí, případně službu chudým v charitních zařízeních.

Cílem pastore je tedy do života člověka integrovat víru tak, aby se stala osobním přesvědčením, se specifickým stylem života vyjádřeným v chování určeném morálkou z této víry vyplývající.⁸ To si nutně žádá poznávat a chápat člověka v jeho dějinné situaci. Aby církev mohla plnit své pastorační poslání, nutně musí porozumět člověku, kterému má zprostředkovat spásu. Musí vstupovat do dialogu se společností a kulturou, pochopit a definovat problémy a očekávání konkrétních lidí,⁹ v konkrétní sociokulturní realitě, musí prohlubovat svoji teologickou reflexi a hledat vhodné aktuální a pro současného člověka přijatelné odpovědi na jeho otázky, aniž by zkreslila, zaměnila nebo umenšila poselství evangelia.

1.2. Některá specifika pastore v ČR

Pastoraci můžeme pojmut různě. Jedním rozdělením může být dovnitř a vně. Myslí se dovnitř církve, tedy pastoraci věřících. Jedná se o pastoraci, která má dlouhou historii, protože vychází ze společnosti, ve které bylo náboženství všeobecným jevem, nedílnou součástí veškerého soukromého i společenského života, výchovy, vzdělání atd. Ještě před sto lety bylo v naší zemi normální chodit do kostela, přijímat svátosti, modlit se a bylo spí-

⁸ Srov. OPATRŇY, Aleš: Cesty pastore v pluralitní společnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 93.

⁹ Srov. OPATRŇY, Aleš: Pastore v postmoderní společnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. 9-10.

še výjimkou, pokud se takto někdo nechoval. Kostel, který máme v každém městě a téměř v každé vesnici, spravoval místní farář a síť farností a diecézí zaplňovala bezezbytku veškeré území. Církevní územní vymezení je sice platné dodnes, ale to se zdaleka nedá říci o vlivu působení faráře a církve na život obyvatelstva daného území. Kromě plošného vlivu na společnost, křesťanské náboženství a také církev ztratila vedoucí postavení.¹⁰ Katolická církev je jednou z mnoha církví a v dnešní přísně pluralitní společnosti nemůže a ani by neměla snít o svém předválečném postavení. Pravdou ale zůstává, že ani dnes a ani v naší zemi, která je považována za nejateističtější zemi Evropy, není možné nenavazovat na historii, která je silně křesťanská a neodmyslitelně patří k naší národní identitě, dnes ovšem nemá křesťanství významný vliv na kulturu života. Naše křesťanská minulost je stále více vytlačována z vědomí společnosti následkem jednak dávnější minulosti (husitství, následná rekatolizace, národní obrození, sekularizace),¹¹ ale také minulostí nedávnou, kdy čtyřicetiletý totalitní komunistický režim vytlačil církev mimo veřejné působení ve společnosti¹² a programově prohlašoval ateismus za povinný světový názor moderního člověka. Setkáváme se tedy s několika charakteristickými skupinami v české společnosti. Starší generace vychovaná v době, kdy bylo normální být pokřtěný, církev měla své silné místo a vliv ve společnosti a některým zůstává jakási nostalgie a přesvědčení, že církev by měla usilovat o znovunabytí ztracené pozice. Další a asi největší skupinou jsou lidé narození a vychovaní během totality. Většinou se považují za ateisty nebo nevěřící, nehlásí se k žádné církvi a otázky po Bohu si ani nekladou. Paralelní skupinou k této většině je menšina věřících, hlásících se k víře i církvi, s minulostí poznamenanou nutností žít v jakési subkultuře, která má dodnes silnou tendenci subkulturu vytvářet a tímto způsobem se proti společnosti vymezovat. Na druhou stranu žije své křesťanství pravdivě a hluboce, jako osobní rozhodnutí a ne jako „matrikový křesťan.“ Mladší generace a částečně generace narozená v totalitě se nepovažuje za věřící, ale ani za nevěřící. Stávají se konzumenty duchovních a paraduchovních nabídek, jejichž nepřeborné množství se objevilo po pádu komunismu roku 1989. Zdá se, že si lidé si neutvářejí systematický světový názor, ale spíše uspokojují své duchovní potřeby aktuálně, využíváním možností, které mají v dosahu a veškerou oblast spirituality a duchovna většinou považují za zcela soukromou a osobní věc každého jednotlivce. „Dalo by se říct, že dnešní člověk hledá uspokojení svých duchovních

¹⁰ Srov. OPATRŇÝ, Aleš: Cesty pastorace v pluralitní společnosti. Op. cit. 70.

¹¹ Srov. NEŠPOR, R. Zdeněk (ed.): Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. 22-28.

¹² Srov. OPATRŇÝ, Aleš: Pastorace v postmoderní společnosti. Op. cit. 70.

potřeb, ale už méně hledá Boha a už vůbec nehledá společenskou strukturu, ve které by svou víru prožíval, navzdory nejistotě, kterou tato privatizovaná religiozita přináší.“¹³

Tyto skutečnosti před pastorem staví nemalé úkoly a výzvy, kterým musí čelit. Hlásat v duchu vlastní víry společenství života, jehož vrcholem je život Nejsvětější Trojice, lidem zaměřeným individualisticky, kteří kladou důraz na osobní svobodu a nedotknutelnost soukromé sféry života. Vést k synovské poslušnosti, která umožňuje pravdivé postavení člověka v řádu stvoření a tedy jeho pravdivou realizaci, člověka, který je negativně naladěný a velmi citlivě reagující na autoritu, předkládání idejí a oplývá velkou potřebou osobně si volit kdy, kde a jak je ochoten se podřídit autoritě. Představit církev, která se často neumí vymanit ze své subkultury a stát se rovnocenným partnerem v pluralitní společnosti, jako domov a prostor pro smysluplný život, člověku který příslušnost k organizované instituci chápe spíše jako svoji slabost a omezování osobní svobody. Pomoci člověku, který je silně zaměřen na uspokojování vlastních potřeb a zkvalitňování úrovně života, pochopit jeho nejvyšší lidskou realizaci v sebedarování, jako následování Ježíše Krista, který se pro nás stal příčinou naší spásy.

1.3. Pastore mládeže

Mládež je v každé společnosti významnou skupinou, která se svými charakteristickými vlastnostmi – vitalitou, dynamikou, plánováním budoucnosti, radikalitou, nadšením – stává symbolem nového života. Církev má být nositelkou nového života ve společnosti a proto také fakticky i symbolicky nositelkou hodnot přisuzovaných mládeži. „Mládež se tak stala synonymem pro obnovu života, která je obsahem kerygmatu.“¹⁴ II. Vatikánský koncil znamenal zlom v chápání pastore mládeže, mládež se už nechápe pouze jako pasivní objekt pastore, ale stává se aktivním činitelem v pastore.¹⁵ Pastore mládeže je také diakonickou službou církve společnosti. To nám připomenul papež Benedikt XVI. při nedávné návštěvě v naší zemi. „Vím, že vaše komunity se angažují na mnoha místech, především v oblasti záslužné činnosti Charity. Vaše pastorační snaha se však musí zaměřit zejména na oblast výchovy nových generací. Katolické školy necht' podporují úctu k člověku; ať se věnuje pozornost pastore mládeže i mimo školní okruh, aniž by se přitom zanedbávaly ostatní kategorie věřících. Kristus je pro všechny! Ze srdce si přeji, aby stále

¹³ ŠVÉDOVÁ, Zdeňka. Projevy religiozity u studentek Dvouleté katolické střední školy (bakalářská práce obhájená na KTF UK) Praha 2007, 16.

¹⁴ KAPLÁNEK, Michal. Pastore mládeže. Studijní text pro pracovníky s mládeží. Praha: Salesiánská provincie Praha ve spolupráci se Sal. střediskem mládeže v Praze - Kobylišých, 1999.

¹⁵ Srov. DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: O apoštolátu laiků Apostolicam actuositatem: Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995, čl. 4.

vzrůstalo porozumění všech církevních složek s ostatními veřejnými a soukromými institucemi. Církev – a opakovat to je užitečné – pro sebe nežádá privilegia. Žádá jen, aby mohla svobodně působit ve službě všem lidem, v duchu evangelia.¹⁶ Adresáty této služby jsou všichni mladí lidé a nejedná se zdaleka pouze o katechismus nebo náboženská témata, ale o jakoukoli činnost pro mladé, která je motivována křesťanskou vírou a klade si za cíl realizaci člověka takovým způsobem, jehož měřítkem je Ježíš Kristus. (Flp. 2, 6 – 11).¹⁷ „Tím se liší církevní práce s mládeží od veškeré jiné mládežnické práce.“¹⁸

Toto diakonické pojetí v sobě skrývá nemalé nebezpečí, že se z nabídky stane jakýsi servis pro uspokojování potřeb mládeže, který je využíván pouze konzumně a mládež se nehodlá nijak aktivně zapojovat ani se nerozhodne pro život z víry. Tento problém nevyřeší ani rozšíření nabídky o specificky náboženská témata a aktivity. Možností, využívanou v pastoraaci mládeže, může být nabídka osobního vztahu, ve kterém je možné osobní svědectví. Svědectvím v křesťanském slova smyslu není myšleno nic navíc, nějaká zvláštní aktivita, jedná se spíše o schopnost sebesdílení o přijetí Boha do vlastního života, že se jedná o vztah osobní, reflektovaný a neustále prohlubovaný. Obsahem takového svědectví není pouze zpráva o Bohu, ale Bůh sám.¹⁹ Takové svědectví předpokládá, u člověka, který se věnuje práci mezi mládeží, hluboký duchovní život, jejímž předpokladem je také lidská zralost. Tak se práce mladých, kteří se zapojují v pastoraaci pro mladé, stává přirozenou a dobrou cestou k vlastnímu růstu a zrání na úrovni lidské i duchovní.

Mládí je v životě člověka obdobím utváření si vlastní identity, hledáním odpovědi na otázky po naplnění života. Každý mladý člověk je svou vlastní bytostí veden pojmenovat si kdo je, kam patří, čím naplní čas svého života. Rodina, ve které přišel na svět, splnila svůj úkol a už není dost prostorným prostředím které, by mohlo poskytnout dostačující podněty pro nově utvářející se život. Mladý člověk potřebuje nalézt nové prostředí, kde bude sám sebou, kam bude patřit, kde zažije vlastní úspěch a přijetí, kde bude moci zakusit hluboké vztahy a blízkost druhého člověka, kde si jaksí bude moci vyzkoušet vlastní hodnotový systém, pro který se rozhoduje a zakusí vlastní hodnotu. Na tento úkol už nemůže stačit rodina, ale velice dobře mu toto prostředí může poskytnout skupina vrstevníků. Hlavní dynamikou mládežnické skupiny je společný zážitek. Pokud má být pastorační práce úspěšná, musí být schopná tento přirozený vývoj mladého člověka plně respektovat a

¹⁶ BENEDIKT XVI. in Promluva papeže Benedikta XVI. při modlitbě nešpor s kněžími, řeholníky, řeholnicemi, seminaristy a zástupci církevních hnutí, Praha, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, sobota 26. září 2009 <http://www.navstevapapeze.cz/clanky/Promluvy>, (15. 9. 2010).

¹⁷ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Pastoraace mládeže. Op.cit.37.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž. 42 – 47.

své nabídky mu přizpůsobit, ale zároveň je nutné připomenout, že ani vytváření mládežnických skupin, ani společný zážitek a společná zábava nejsou cílem pastorační práce s mládeží. Cílem zůstává setkání člověka s Bohem a na tento cíl nelze při pastorační práci s mládeží nikdy rezignovat.²⁰

1.4. Pastorace znevýhodněné mládeže

Jak z pojmu, znevýhodněná mládež vyplývá, jedná se o mládež, která trpí v některé oblasti života nebo svého osobního rozvoje nějakou nouzí. Znamená to, že mladý člověk, jeho osoba nebo jeho osobní minulost, okolí, prostředí, do kterého se narodil nebo místo kde žije, kde je vychováván a vzděláván, jsou nějakým způsobem poškozeny, oslabeny tak, že zpomalují, znesnadňují nebo znemožňují jeho harmonický rozvoj a nenapomáhají mu, nebo pomáhají nedostatečně, aby se mohl plně zapojit do společnosti a přijmout zodpovědnost za svůj život. Základními oblastmi znevýhodnění je zdravotní, sociální a sociokulturní znevýhodnění. Znevýhodnění mladí lidé mají většinou specifické potřeby, které musí být vzaty vážně, respektovány a uspokojovány, což umožňuje integraci do společenských i církevních struktur. Cíl pastorační práce s těmito mladými se shoduje s obecnými cíli pastorační práce, ale pastorační metody a prostředky budeme muset hledat i na poli jiných věd a to zejména pedagogiky, speciální i sociální, psychologie, psychoterapie, sociální práce a dalších. Obecně se dá říci, že pastorační práce se znevýhodněnou mládeží bude vždy také výchovná, protože se jedná o mládež, tedy o toho koho, máme vést a také sociální, protože budeme pracovat se znevýhodněním. Podrobněji se těmito tématům budu věnovat později v části věnované popisu znevýhodněné skupiny a jejich potřeb, v salesiánských zařízeních.

²⁰ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Pastorace mládeže. Op.cit. 69 -75.

2. Znevýhodněné děti a mládež a jejich potřeby

Současné humanitní vědy zabývající se výchovou, socializací, vzděláváním, ale také delikvencí dětí a mládeže vymezují několik pojmů pro děti a mládež, jejichž společnou charakteristikou je nějakým způsobem nenormální vývoj nebo chování. Nejčastější pojmy pro tuto skupinu bývají: problémové děti a mládež, rizikové děti a mládež (takto jsou označovány děti a mladí lidé, jejichž chování zvětšuje riziko jejich společenského selhání), sociokulturně znevýhodněné děti a mladí lidé apod. V této práci pod pojem znevýhodněné děti a mládež chápu jakékoliv znevýhodnění, které dětem ztěžuje, komplikuje nebo znemožňuje jeho harmonický všestranný rozvoj, jenž zahrnuje všechny dimenze jejich osobnosti. Společným znakem těchto dětí a mládeže je nějaká nepříznivá situace v jejich životě, která má významný dopad na jejich rozvoj, kterou bez pomoci nemohou ovlivnit a jsou, nebo byli nuceni ji snášet. Nejčastěji potom mají těžkosti s navázáním vztahů s vrstevníky i dospělými, neadekvátní hodnocení sebe sama i druhých, selhávání ve škole i v jiných společenských strukturách, nevhodné nebo nepřijatelné chování. Tyto skutečnosti, pokud se s nimi nepracuje a nejsou postupně eliminovány, stále zvětšují znevýhodnění.

V další části se budu věnovat skupinám znevýhodněných dětí a mládeže, kteří jsou nejčastějšími klienty salesiánských děl.

2.1. Děti a mládež ze sociokulturně znevýhodněného prostředí

Tímto pojmem se rozumí prostředí, do kterého je dítě socializováno a enkulturováno (většinou na úrovni rodiny) a které ovlivňuje jeho psychický, především kognitivní vývoj negativním způsobem. Definice tohoto prostředí se může odvíjet od definice sociální skupiny nebo kategorie, v jejímž rámci je situováno. Většinou jde o rodiny s nižšími příjmy, nižší úroveň vzdělání a kvalifikací jejich členů, více ohrožené nezaměstnaností a sociálněpatologickými jevy, s nižším sociálním statutem a nižší kvalitou života.²¹ Děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí bývají z rozmanitých důvodů ve významně nižší míře vystavovány smyslovým a jiným podnětům stimulujícím jejich celkový vývoj. Při komparaci se „standardními“ dětmi jejich věku bývá u nich mimo jiné pozorován nižší stupeň rozvoje jemné motoriky, slabší koordinace vizuálního vnímání, kvantitativně omezenější. Jedná se o děti z rodin, které jsou charakteristické menší schopností nebo možnostmi sociální interakce a využívání společností nabízených možností různého typu (kultura, sport, zapo-

²¹Srov. MIKUŠ, Marek. Sociokulturně znevýhodněné prostředí. <http://www.epolis.cz>, (15. 6. 2010).

jení se do veřejných organizací nebo správy apod.)²² Pokud ale v rodině fungují její základní funkce, zejména vztah mezi rodiči a jejich vztah k dětem, děti cítí zázemí a v rodině jsou naplňovány základní potřeby bezpečí, domova, někam patřit, cítit se přijímány apod., lze jim poměrně snadno v rámci školy a jejich volnočasových aktivit nabízet vhodné podněty pro jejich osobní rozvoj a růst. Ve většině případů se daří pracovat také s rodinou, děti bývají sice plaché, ale v zásadě otevřené, schopné navázat vztah, projevují důvěru, která jim umožňuje zapojit se do různých činností. Jsou ochotné spolupracovat a nechat se doprovázet, snáze si uvědomují vlastní hodnotu, dospělí jim vhodným přístupem mohou pomoci k pozitivnímu sebehodnocení.

Zkladním předpokladem pro práci s těmito dětmi je určitá nízkoprahovost²³ zařízení, které má pro ně přijatelnou a srozumitelnou strukturu a požadavky, jednoduchý a otevřený přístup a schopnost vnímat a ocenit konkrétní pozitivní vlastnosti a dovednosti.

V pastoraci je možné využívat běžné prostředky, rozhovor, hry, společná modlitba slavení svátků apod.

2.2. Děti a mládež z neúplných nebo disfunkčních rodin

Rodina se považuje za nejdůležitější sociální faktor v životě člověka a má zásadní význam pro normální sociální vývoj dítěte. Plní celou řadu funkcí včetně socializačně-výchovné a uspokojuje potřebu spolehlivého citového vztahu důležitého pro další mezilidské vztahy v životě.²⁴

Disfunkční nebo neúplná rodina zpravidla významně poznamená zdravý vývoj dítěte. Zejména chybí-li jeden z rodičů, nebo neplní svoji specifickou rodičovskou roli, je pro děti a mladé lidi těžké navázat dobré vztahy s ostatními dospělými. To poněkud komplikuje výchovnou a pastorační práci, protože děti a mladí se často chovají závisle, mají neadekvátní očekávání od dospělých, nebo naopak jsou nedůvěřiví, neochotní nechat se doprovázet, vzdorovití. Bývají uzavřeni do vlastního světa, mívají také problémy s vrstevníky, protože mají potíže zapojovat se do her, dodržovat pravidla apod. Těžce prožívají vztah k jednomu rodiči nebo k rodičům, které mají rádi, ale zároveň v sobě mohou nacházet pocity zrady, nenávisti apod. V horším případě trpí také pocitem viny za rozpad rodiny.

²² Srov. MIKUŠ, Marek. Op. cit.

²³ Srov. KLÍMA, Petr. Pedagogika mimo zdi institucí in: JEDLIČKA, Richard, KLÍMA Petr, KOŤA Jaroslav, NĚMEC, Jiří, PILAŘ, Jiří. Děti a mládež v těžkých životních situacích, nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis 2004.375-376.

²⁴ Srov. MILÖHNER, Miroslav: Selhávající výchovné prostředí z hlediska práva, in Riziková mládež v současné společnosti- Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí konané pod záštitou projektu PHARE 2003 RLZ – opatření 2.1: Hradec Králové: Královéhradecký kraj a Katedra soc. práce a soc. politiky univerzity HK, 2006, 87.

Základním předpokladem pro práci s těmito dětmi a mladými je pochopení jejich těžkosti s navazováním vztahů s dospělými, zvláště pokud mají rodičovský charakter. Od pracovníka nebo animátora vyžaduje zralý profesionální přístup, schopnost dát jasné hranice a vymezit únosnost nevhodného chování. Velmi citlivým místem je jakékoliv hodnocení rodiny a rodičů ať negativně či pozitivně, proto je lépe naslouchat a spíše nehodnotit.

Tento problém je také významný pro pastorači. Typická představa Boha jako Otce pečujícího o své stvoření může být pro takové děti a mladé nepochopitelná a neslučitelná s jejich osobní zkušeností. Naopak vhodným konceptem je Bůh jako Přítel, který je ochoten položit život, a zvláště vhodnými pomocníky na této cestě jsou animátoři – vrstevníci, angažovaní v Salesiánských dílech, schopní nabízet a navazovat přátelské vztahy s upřímností a trpělivostí.

2.3. Děti a mládež poznamenané násilím, šikanou a zneužíváním

Šikana, týrání, zneužívání a veškeré formy násilí hluboce poznamenávají každé dítě i mladého člověka, který je nucen je trpět. Jedná se o velmi hluboká zranění, spojená s pocitem zahanbení, úzkosti, viny a strachu.²⁵

Oběťmi násilí a šikany se zpravidla stávají děti, které nějak nezapadají do běžné sociální normy, nějak vybočují, často je role oběti spojena s jejich životním stylem nebo obranným mechanismem, který si vytvořily díky jiné nepříznivé situaci.²⁶ Právě postoj oběti, velké nedůvěry a strachu, negativní pohled na život a na svět, bývají určitým signálem, že děti nebo mladí lidé trpěli násilím. Na zhojení takových zranění, je ve většině případů potřebná odborná terapeutická péče a zejména důvěrný citově vřelý a stabilní vztah s dospělým člověkem.

Pro úspěšné navázání vztahů je třeba bezpečné a přehledné prostředí, dostatek času a trpělivosti. Právě pro takové případy je nezbytná „salesiánská asistence“. Jedná o nepřetržitou přítomnost pracovníků a animátorů, která znemožňuje rozvoj násilí a šikany a dělá prostředí bezpečným. Pracovníci motivují a citlivě usměrňují děti a mladé lidi, aby se zapojovali do společných her a stávali se tak co nejvíce součástí sociální struktury střediska. Ideální je, pokud práce střediska je součástí komplexní péče, na které se podílejí odborníci škola i rodina.

²⁵ Srov. AUGUSTIN, Jozef. Křivda odpuštění smíření. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství 2000. 11-12.

²⁶ Srov. PÖTHE, Peter. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999. 89-91.

Ještě náročnější jsou případy dětí týraných nebo zneužívaných dospělými, zejména blízkými osobami. Neformální vztahy a bezpečné prostředí salesiánského střediska se mohou stát místem, kde se děti nebo mladí lidé s těmito problémy svěří. Od pracovníka nebo animátora to vyžaduje diskrétnost a určité kompetence s těmito informacemi zacházet. Je důležité mít možnost kontaktu s odborníky a pomoci dětem a mladým lidem situaci řešit, čehož se zpravidla velice bojí. Dobrým nástrojem je supervize,²⁷ kde mohou pracovníci na takové případy hledat vhodné kroky vedoucí k řešení a získat pro sebe nezbytnou podporu, protože se zpravidla jedná o dlouhodobé a psychicky náročné procesy.

Zkušenosti násilí bývají velikou komplikací pro cestu víry a žádají si hluboké vnitřní uzdravení, kterého děti a mladí nejsou často po dlouhou dobu schopni. To ale neznamená, že nelze dělat nic. Pro takto zraněné děti a mladé lidi je důležitá každá zkušenost, která jim umožní zažít, že jsou důležití, hodni lásky a úcty, že mají důstojnost člověka a všechna práva jako všichni ostatní lidé. Je třeba je v jejich přesvědčeních plně respektovat, a víru jim v žádném případě nevnucovat. Je velmi důležité, aby k víře vnitřně dorostli, a to je velmi dlouhá cesta. Často je možné pouze vydávat svědectví o vlastním pohledu na svět a o životě z víry, pokud je to zajímavá.

2.4. Děti a mládež z ústavní péče

Nejsou zcela běžnými klienty Salesiánských středisek, častěji jsou žáky salesiánských škol. Společnou charakteristikou je nízká schopnost sociální interakce mimo ústavní zařízení (nákupy, lékař, úřady apod.), neznalost hodnoty peněz a jejich používání.²⁸ Některá Salesiánská střediska realizují programy přímo pro tuto skupinu dětí a mládeže s cílem co nejvíce snížit riziko neúspěchu při přechodu z ústavní péče do normálního života.²⁹ Práce spočívá v nácvičce běžných sociálních dovedností. Kromě těchto specifických činností je oratoř vhodným a bezpečným prostředím, kde mohou své nové zkušenosti prohlubovat a uplatňovat. Škola nebo Salesiánské středisko se také po dlouhou dobu stávají místem, kam se mladí lidé vrací a kde sdílí své životní úspěchy i selhání. V tomto bodě se významnou stává komunita zasvěcených řeholníků nebo řeholnic, která zaručuje spiritualitu a stejného ducha i v případě, že se vymění konkrétní lidé.

²⁷ Srov. KOPŘIVA, Karel. Lidský vztah jako součást profese. Psychoterapeutické kapitoly pro sociální pedagogické a zdravotnické profese. Praha: Portál 1997. 136.

²⁸ Toto tvrzení odvozují z vlastní dlouholeté zkušenosti vychovatelky v Domově mládeže při Dvouleté katolické střední škole, Vítkova 12, Praha 8.

²⁹ Např. Projekt „Na cestě do života,“ realizovaný v salesiánském středisku v Pardubicích. Více na http://dozivota.cz/_old/index.htm, (1.4.2011)

2.5. Děti a mládež se zdravotním postižením

V salesiánských střediscích se vyskytují děti a mladí lidé pouze s lehkými zdravotními postiženími, kteří nevyžadují speciální zdravotnickou péči a víceméně se zapojují do běžných činností i se svým postižením. Velmi důležitá je pro ně zkušenost, být přijati a akceptováni se svojí zvláštností jak od dospělých, tak od vrstevníků. Pro Salesiánská střediska se stávají podnětem pro solidaritu a tempa pro všechny.

2.6. Děti s poruchami chování a učení

Jedná se o děti a mladé lidi, kteří z rozmanitých důvodů mají problém chovat se adekvátně společensky, to je společnosti pokud možno prospívat a ne škodit. Nezávládnutelné nebo nemorální chování může mít mnoho různých příčin, od vrozených dispozic, přes neurologické nálezy, nemoci až po osobnostní poruchy a špatné vlivy při výchově a socializaci. Ve většině případů se jedná ještě navíc o kombinaci těchto příčin. Pokud je dítě v péči odborníků, věci většinou přispívá spolupráce. Děti s poruchami chování potřebují individuální přístup a pochopení jejich potíží, zároveň je ale žádoucí je integrovat do společných aktivit a cvičit je v respektování společných pravidel. Potřebují kolem sebe lidi, kteří nejen umí porozumět jejich problémovému chování a nalézt jeho příčiny, případně cesty nápravy a pomoci, ale také potřebují lidi, kteří budou umět najít a ocenit jejich silné stránky a oblasti, kde neselhávají a budou umět vytvořit jim podmínky, aby své dobré schopnosti uplatnily.³⁰

Pastorační práce s dětmi a mladými lidmi s poruchami chování může mít velmi rozmanité podoby a je dobré rozvíjet ji v těch oblastech činností a dovedností, kde děti a mládež nemají konflikty a cítí se přijímání a ocenění podle individuality každého dítěte, což ale neznamená, že se mají ignorovat jejich problémy. Potřebují do svého života i do života z víry přijmout a integrovat celou svoji osobnost.

2.7. Národnostní menšiny

Fenomén cizinců, zejména dětí a mladých cizinců je v naší společnosti poměrně nový. Přesto tvoří mezi klienty Salesiánských středisek ne zrovna zanedbatelnou skupinu. Jedná se jednak o děti a mladé lidi, kteří se v naší zemi už narodili a jsou integrováni, navštěvují české školy a cítí se u nás doma. Mají zajímavá jména a nezvyklý vzhled, ale jinak se v naší zemi cítí doma a většinou nemají žádné vážnější problémy.

³⁰ Srov. KLÍMA, Petr. Op. cit. 380.

V podstatně těžší situaci jsou děti a mladí lidé, kteří do naší země emigrovali sami nebo se svými rodinami v nedávné době. Neznalost, nebo pouze chudá a slabá znalost jazyka, jiné kulturní prostředí a v nemálo případech také problémy s legalizací pobytu v naší zemi jim velice ztěžují situaci a možnosti se zapojit. K cizincům je třeba přistupovat velmi citlivě, zejména v oblasti hodnot a náboženského přesvědčení. Je dobré pokud mohou projevit svoji individualitu a národní identitu a jsou takto přijímáni a oceňováni. Volnočasové aktivity salesiánských středisek a oratoří mohou být vhodným prostředím, kde je takovýto projev možný v celé škále různých činností.

2.7.1. Romové

Zcela specifickou skupinou jsou romské děti a mládež a práce s nimi. Nejedná se o jednu stejnorodou skupinu, ale v podstatě o různé skupiny, které se zatím nepodařilo integrovat do naší společnosti, i když žijí na našem území několik století. Soužití s Romy je poznamenáno mnoha nespravedlnostmi a nepřijetími ze strany společnosti, což vedlo také k velmi odmítavému postoji z jejich strany. V současné době je stav takový, že žijí uzavřeni do strachu, jsou nepřizpůsobiví a nechtějí spolupracovat. Tvoří getha a subkultury s velkou vnitřní soudržností a silným smyslem pro příslušnost. Od většiny společnosti se liší také přístupem k majetku a osobnímu vlastnictví. Do společnosti se integrovat nechtějí, což je částečně také následek dob minulých, kdy byla ve jménu integrace v socialistickém státě zcela potlačena jejich identita.³¹ Pro své nepřizpůsobivé chování, jsou většinou společnosti odmítáni a nerespektováni, což stále více prohlubuje jejich separaci od společnosti. Pro salesiánská střediska jsou Romové opravdový oříšek. Nezdá se, že v jednom středisku se nesnesou skupiny bílých dětí a mladých lidí s Romy a jedni druhé zcela vytlačí. I když cílem středisek je integrace obou skupin, jsou případy, kdy se tento cíl stává nemožným.

Ve střediscích kde se pracuje s Romy, je důležité mít jejich členy mezi pracovníky a animátory, znát jejich kulturu a mít mnoho trpělivosti. Spolupráce ve smíšeném týmu je sice náročná, ale zároveň je velkým potenciálem pro úspěšnou práci. Velkým problémem se často stává i tlak okolí, zejména rodičů, kteří si nepřejí, aby do střediska, kde chodí jejich děti, chodili také Romové. Pro Salesiánská střediska je podobný postoj nepřijatelný a někdy je třeba vyvinout značné úsilí, aby si uchovala vlastní pozici otevřenosti vůči oběma skupinám. Vzhledem k nastíněné problematice, rozhodnout se pro práci s Romy, znamená

³¹ Srov. ŘÍČAN, Pavel. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha: Portál, 1998, 13-28.

rozhodnout se pro práci s několika generacemi, než se dočkáme nějakých výsledků. To klade veliké nároky na pracovníky a animátory.

Pro práci s Romy je důležité znát je a alespoň částečně porozumět jejich způsobu života, který je v mnohém v protikladu s našimi evropskými kulturními vzorci jednání a chování. Romské děti nejsou vedeny a stimulovány k samostatnému jednání a osobní individuální zodpovědnosti (naopak Romové rozhodují kolektivně, proto dítě, které neplní požadovaný úkol, možná nemá schválení z domova, to je pro něj těžká překážka), která je v našem evropském kulturním kontextu považována za hodnotu. Dítě, které není schopné samostatně řešit úlohy je považováno za nezralé pro školní docházku. Za správné chování se v romské kultuře považuje např. schopnost postarat se o prostředky pro život pro svoji rodinu bez ohledu na to, zda je to legálním nebo nelegálním způsobem. Romské děti nejsou vedeny k dodržování řádu a pravidel. V romských rodinách nejsou časové rozvrhy dne, nevyžadují se hygienické zásady, ani není rozdělení míst a věcí. Všechno patří všem, když je hlad, tak se jí, když přijde únava, jde se spát. Romské děti jaksi nezapadají do českého vzdělávacího systému, protože jsou rozvinuté v oblastech méně užitečných pro školní úspěšnost. Velkým znevýhodněním je také značný řečový handicap. Většinou disponují velmi chudou češtinou, ve vulgární podobě bez přilnutí ke kulturnímu dědictví naší řeči. Romština je sice jejich vlastní jazyk a výraz romské kultury, ale vzhledem k potlačení rozvoje jejich národní identity, je také chudá a mnohé děti se ji neučí. Romské děti a mladí lidé tedy nedisponují žádnou řečí v rozvinuté formě, což má velký dopad na rozvoj myšlení. V čem jsou naopak rozvinutější, je sociální inteligence, vztah k přírodě, bohatý citový a vřele vyjadřovaný život a příslušnost k rodině. Romové jsou hudebně nadaní, vynikající zpěváci a tanečníci, neobyčejně solidární mezi sebou a svobodní.³²

Velmi specifickou skupinou mezi Romy jsou děti a mladí lidé, kteří vyrůstali v ústavní péči. Zatímco děti z romských rodin, mají nejasnou romskou identitu, a velký pocit sounáležitosti ke své rodině, Romové z ústavní péče mají identitu velmi chaotickou spíše žádnou a necítí příslušnost nikam. Nacházejí se v jakémsi existenciálním vakuu a se svým životem si často neví rady.

Romové nejsou ateisté, ale nemají také žádné definované náboženství. Zároveň ale jsou velmi religiózní a mají velký smysl pro duchovní bytí, který vyjadřují spíše v pověřčivosti a magii než v nějakém náboženském systému. Jejich svébytná religiozita se projevuje spíše v úrovni prožívání a velmi málo nebo spíše vůbec ne v úrovni reflexe. Příliš nepřemýšlí o tom, čemu věří a proč. Obsah jejich víry má prvky z mnoha náboženství (indické-

³² Srov. ŘÍČAN, Pavel. S Romy žít budeme – jde o to jak. Op. cit. 73-84.

ho hinduismu, odkud pochází a islámu, jehož územími po dlouhý čas putovali) a asimilovali také mnohé křesťanské prvky. Jsou pro ně důležité například křty a pohřby, ale na druhou stranu se bojí duchů a dodržují mnoho pověrčivých zvyků neslučitelných s křesťanstvím.³³

Je zřejmé, že pastorec mezi Romy bude mít mnohá specifika. Především je potřeba s nimi navázat určitou formu vztahu, který bude mít možná jiný charakter, než jsme běžně zvyklí a bude žádat od obou stran akceptování, některých forem chování a jednání, které v ostatních vztazích běžně netolerujeme. Svědectví naší víry bude vhodné zaměřit spíše na to, jak víru žijeme než na to, v co věříme. Romové jsou většinou velice tolerantní k našemu prožívání a vyjadřování víry a života z ní, i když je třeba se připravit, na různé nám nepochopitelné a pro ně obtížně vysvětlitelné projevy, se kterými se můžeme také setkat a které nezřídka mají charakter pověry nebo magie.

³³ Srov. tamtéž 53-57.

3. Salesiánská pastorec

Salesiáni a salesiánky jsou kongregacemi, založenými turínským knězem a světcem Janem Boscem v 19. století. Spolu s dalšími společenstvími tvoří salesiánskou rodinu a v církvi a společnosti se vyznačují specifickým posláním, které jim zanechal Don Bosco: „Cílem zbožné salesiánské společnosti je přinášet pomoc chudé a opuštěné mládeži.“³⁴ Metoda, kterou nazval „Preventivní systém“ je zároveň specifickým přístupem k mladým, životním stylem zkušeností duchovního života – spiritualitou.

3.1. Pastorec spiritualita výchova

Život sv. Jana Bosca je nejen velkou a bohatou zkušeností pastorační práce mezi mladými lidmi, ale jedná se také o hlubokou duchovní zkušenost, která určovala celou jeho existenci a projevila se jako bohaté charisma darované církvi a lidstvu. Protože salesiánská pastorec se zrodila v srdci člověka, kněze Jana Bosca, pokusím velice stručně přiblížit jeho osobu, jeho život a jeho poslání, které se v dějinách církve stalo inspirací pro mnoho lidských životů.

3.1.1. Don Bosco

Sv. Jan Bosco se narodil v severní Itálii roku 1816 v chudé zemědělské rodině. Brzy mu zemřel otec a to zásadně poznamenalo jeho život. Zdá se, jako by to, co v životě nejvíce postrádal a na co se asi stal velmi citlivým, uměl později nabídnout svým hochům mimořádným způsobem – otcovskou lásku. Už od dětství toužil po vzdělání a přál si stát se knězem. Pro chudého chlapce z italského venkova to byla nelehká cesta. Jako mladý kněz potkal v Turíně mnoho chlapců, kteří byli nuceni odejít se svých rodin, většinou pro velkou chudobu a bez zázemí a pomoci dospělých se ve velkoměstě často stávali levnou pracovní silou,³⁵ dnes bychom je nazvali riziková mládež. Don Bosco se cítil intenzivně povolán Bohem, aby pro tyto hochy pracoval a v nich sloužil samotnému Bohu. Tomuto povolání se podřídila celá jeho osoba a zaměřily všechny jeho síly a schopnosti. „Pro vás studuji, pro vás pracuji, pro vás žiji, pro vás jsem ochoten položit život.“³⁶ Ze svědectví Dona Rui: „Neudělal krok, neproněs slovo, nepodnikl nic, co by nesledovalo spásu mládeže (...) Skutečně mu neleželo na srdci nic jiného, než starost o duše.“³⁷ Byl ochoten snášet mnohá zklamání (jeho první spolupracovníci ho opustili, hoši, kterým poskytl, nocleh ho okradli),

³⁴ BOSCO, Don Giovanni: Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco. Op. cit. díl XV, 703.

³⁵ Srov. BOSCO, Don; Můj život pro mladé, vzpomínky zakladatele salesiánů. Praha: Portál 2007. 14-19, 97-106

³⁶ BOSCO, Don Giovanni: Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco. Op. cit. díl XVIII, 457.

³⁷ DON RUA, Dopis z 24.8.1894, in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Řím 1984. Čl. 21.

nepochopení (byl považován za duševně nemocného, biskup mu zakázal zpovídat), křivá nařknutí (např. z politicky motivovaných aktivit), nikdy ale nepřestal milovat své chlapce. Byl člověkem mimořádně citlivým na potřeby mladých a bytostně přesvědčen o jejich možnostech, které vyplývají z důstojnosti lidí stvořených k obrazu a podobě Boha. Věřil že, v každém člověku, i v takovém, který se nám jeví nedobrý, nevychovaný, hrubý, je bod, ve kterém je otevřen dobru a je pravým uměním vychovatele tento bod objevit.³⁸ Právě takový velmi radikálně přijatý pohled na člověka uschoptil Jana Bosca k výchovně pastoračnímu stylu, který byl mladými přijímán a umožňoval jejich integrální a plný rozvoj jako občanů společnosti a věřících křesťanů. „Každý kdo chce mít autoritu, ať se snaží, udělat všechno, aby ho chlapci měli rádi. Tohoto velkého cíle dosáhne, když dokáže slovy a ještě více skutky, že všechny jeho starosti směřují výlučně k duchovnímu a časnému prospěchu jeho žáků.“³⁹ Takový přístup k mladým, umožňoval vznik důvěrného a bezpečného vztahu, ve kterém mladí lidé zakoušeli vlastní důstojnost, která je uschopňovala k samostatnému životu a odpovědným rozhodnutím. Zkušenost dona Bosca je právem považována za charisma, dar Ducha Svatého církvi, protože v něm se předcházející láska Boha zjevila mladým, chudým a opuštěným hochům. V něm se mladí setkali s Bohem a to je poslání salesiánské rodiny i dnes – zjevit mladým lidem Boha.

3.1.2. Preventivní systém Dona Bosca

„Vícekrát jsem byl požádán, abych pověděl nebo napsal několik myšlenek o tak zvaném preventivním systému, který se používá v našich domech.“⁴⁰ Touto větou začíná krátké, asi čtyř stránkové dílko nazvané „Preventivní systém při výchově mládeže“ z pera samotného Dona Bosca. V kontextu druhé poloviny 19. století je to možná metoda revoluční, zatímco v dnešní době často slyšíme, že prevence je normální výchovná metoda a represe je nutné používat pouze k ochraně zdraví a bezpečnosti, nikoli k výchově. Zkušenost jeho práce s turínskými hochy a úspěch, kterého se mu podařilo dosáhnout, opravdu spočívá v prevenci, a to v preventivním přístupu, inspirovaném v evangelním Dobrém Pastýři. Dokázal si získat srdce chlapců, protože jeho láska byla bezpodmínečná, chlapcům byla darovaná jako dar, stejným způsobem jako miluje Bůh. „Slíbil jsem Bohu, že až do posledního dechu budu patřit svým chudým chlapcům.“⁴¹

³⁸ Srov. BOSCO, Don Giovanni: Memorie biografiche, op. cit. díl V. 367.

³⁹ BOSCO, Don Giovanni: Dal regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales, in Costituzioni e regolamenti istituto Figlie di Maria Ausiliatrice. Řím: Scoula tipografica privata FMA, 1982. 263.

⁴⁰ BOSCO, Don Giovanni: Preventivní systém při výchově mládeže in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Op. cit. 231.

⁴¹ BOSCO, Don Giovanni: Memorie biografiche. Op.cit. díl XVIII, 258.

Chování Dona Bosca se vyznačovalo respektem k osobě každého člověka, přál si, aby chlapci byli seznámeni s pravidly domu, a to tak, aby chápaly jejich smysl a užitek. Pravidla tedy musela především vyjadřovat hodnoty, a to takovým způsobem, aby byla přijatelná a jejich zachovávání dosažitelné. Vychovatelům, které nazývá asistenty, pak svěřil nelehký úkol, být strážci těchto hodnot a svou přítomností jaksí znemožňovat, aby se vytratily.⁴² Salesiánská asistence, tedy nepřetržitá přítomnost mezi mladými, je namáhavá výchovná práce a správná salesiánská askeze.

Veškeré požadavky, výchovné zásahy, poučování, napomínání musí být rozumné, to je dobré a srozumitelné pro vychovávaného. Téměř polovina tohoto krátkého spisu je věnována napomínání a trestání. Jeho pojetí trestu vyjadřuje respekt k osobě a možnostem mladých chlapců, kteří jsou křehcí a zranitelní. Chlapci mají být napomínání a upozorňování na nesprávné chování, ale vždy tak, aby se necítili poníženi a zahanbeni, protože rozrazil neúčinnost takového trestu.⁴³ Dnes z psychologie víme, že pocit zahanbení a ponížení dokáže dlouho přetrvat v paměti člověka a z mládí si víc pamatuje, jak mu bylo, než to, z čeho se měl poučit. Respektovat mladého a nezralého člověka znamená přijmout mnoho těžkostí, neznamená ale přehlížet chyby a provinění. Ve svém dopise salesiánům Don Bosco píše: „Straňte se všeho, co by mohlo budit zdání, že podléháte návalům zlosti. Je obtížné zachovat při trestání klidnou mysl, ale je to nutné (...). V myslí ať není rozčilení, v očích žádné pohrdání ani v ústech tupení. V přítomnosti mějme soucit a pro budoucnost naději.“⁴⁴ Za správný a účinný trest považoval pouhé odepření laskavosti ve vztahu. Takový trest, předpokládá důvěrný a upřímný vztah, který je pro mladého člověka významný a je třeba vyvarovat se toho, aby byl, i při napomínání nebo trestání zpochybněn ze strany vychovatele. „V preventivním systému se napomíná tak, že se nenarušuje srdečný vztah mezi vychovatelem a chlapcem, ani v době výchovy, ani později. Když si vychovatel získá srdce svého chráněnce, bude na něho mít velký vliv, bude ho moci upozorňovat, radit mu i kárat jej (...).“⁴⁵ Tento velký vliv nesmí být vychovatelem nikdy zneužit. „Na ty, vůči nimž máme uplatňovat nějakou moc, hledme jako na syny. Konejme pro ně službu tak,

⁴² Preventivní systém spočívá v tom, že se vysvětlí předpisy a pravidla ústavu a pak se dohlíží takovým způsobem, aby žáci byly stále pod dohledem ředitele nebo asistentů, kteří s nimi mluví jako milující otcové, žáci se mohou podle nich řídit za všech okolností, oni jim radí a láskyplně je opravují. Jinými slovy to znamená: Učiní žákům mravně nemožným dopouštět se provinění. BOSCO, Don Giovanni: Preventivní systém při výchově mládeže in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. 231.

⁴³ Srov. BOSCO, Don Giovanni: Preventivní systém při výchově mládeže in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Op. cit. 231.

⁴⁴ BOSKO, Jan: List in: Denní modlitba církve III. 31. ledna Sv. Jana Boska, kněze, druhé čtení. Vatikán 1988. 758-759.

⁴⁵ BOSCO, Don Giovanni: Preventivní systém při výchově mládeže. Op.cit.233.

jako Ježíš přišel sloužit a ne poroučet. Styďme se za pouhé zdání vládychtivosti, a vládněme jim jen proto, abychom jim lépe sloužili.“⁴⁶

Osobní, kladný a autentický vztah, srozumitelně a laskavě vyjádřený umožňuje pochopit a sdílet přirozené potřeby mladého člověka (potřebu vztahu s vrstevníky, „vybít“ energii, hledání vlastního místa v životě, potřeba smyslu apod.), ale také takové, které vznikly nějakou nepříznivou situací (sociální nebo citová chudoba, nedostatek podnětů pro zdravý rozvoj, nebo rozvoj a zrání narušené nějakou těžkou událostí). Pedagog tak získá možnost nabízet vhodná řešení k tomu, aby mohly být tyto potřeby uspokojeny takovým způsobem, který přispívá k celkovému rozvoji osobnosti vychovávaného. Protože toto nabízení řešení se neděje na základě přestupků nebo nějakých patologických jevů, ale vychází ze vztahu, ve kterém se sdílí život, mladý se necítí ani vinen, ani pokořen, což provokuje dynamiku vlastního protagonismu. Mladý tak objevuje sám sebe, svoje možnosti, učí se řešit své vnitřní konflikty a tím si může utvořit pozitivní sebepojetí, které je zdrojem energie a životního optimismu.

Oblastí, která je v dnešní době ve výchově nejvíce konfrontována, diskutována, je náboženství. Don Bosco považoval náboženství za jeden z pilířů celého výchovného díla. „Celý tento systém se opírá o rozum, náboženství a laskavost.“⁴⁷ „Chce-li vychovatel (...) dosáhnout svého cíle, musí stále používat rozum a náboženství jako svých nástrojů.“⁴⁸ Náboženství, přesněji svátosti, účast na bohoslužbách a vyučování katechismu „jsou prostředky tak snadné a tak užitečné pro lidskou společnost, pro spokojenost srdce a spásu duše (...).“⁴⁹ Bůh, náboženství, církve neznamenaají v dnešní společnosti, ani v životě většiny lidí pozitivní skutečnost a nejsou považovány za významnou životní hodnotu. Ale rozhodně i pro dnešního člověka je významnou hodnotou pokoj srdce, pochopení sebe samého, smyslu vlastní existence. V těchto a podobných otázkách nabízí křesťanství stejně platnou a užitečnou nabídku, jako v době Dona Bosca.

Klíčová ovšem není pouze láska k chlapcům, samotné přijetí a náklonnost musí být chlapci pochopena. „Preventivní systém vychová z žáka přítele, který vidí ve svém asistentovi dobrodince, jenž ho upozorňuje jen proto, že chce vychovat dobrého člověka a uchránit ho před nepříjemnostmi tresty a ostudou.“⁵⁰ Pouze v okamžiku, kdy vychovávaní přijmou vztah jako znamení lásky, je možné vychovávat. Právě tento moment výchovy byl velikou těžkostí už za života Dona Bosca. Svědčí o tom jeho dopis z Říma z 10. května

⁴⁶ BOSKO, Jan: List. Op. cit. 758-759.

⁴⁷ BOSCO, Don Giovanni: Preventivní systém při výchově mládeže. Op.cit.231.

⁴⁸ Tamtéž. 232.

⁴⁹ Tamtéž. 233

⁵⁰ Tamtéž. 232

1884, tedy 40 let po založení první oratoře a 25 roků po založení Společnosti sv. Františka Saleského. S velikou pedagogickou moudrostí vypráví příběh o tom, jak ho ve snu přišli navštívit dva chlapci z jeho první oratoře, aby ho upozornili, že atmosféra v jeho domech už je jiná, než jak tomu bývalo. Méně veselá a srdečná a mnoho hochů netráví rekreace společnou hrou, ale tvoří skupinky, ve kterých si stěžují a nadávají.

Don Bosco vyslovuje svůj údiv: „Ale jak ty moje drahé hochy zase vzkřísit, aby znovu nabyli té živosti, veselosti a srdečnosti jako kdysi?“

„Láskou.“ Dostává se mu odpovědi. „Láskou, copak nejsou moji chlapci dost milováni? Ty přece víš, jak je mám rád. Ty víš, co jsem pro ně vytrpěl a snášel za těch dlouhých čtyřicet let (...). Jsou mojí celoživotní láskou.“

„Nemluvím o vás“ říká chlapec ve snu.

„A o kom tedy? O těch co mě zastupují? O ředitelích, prefektech, učitelích, asistentech? Nevidíš, že jsou mučedníky studia a práce? Že obětují svá mladá léta pro ty, které jim svěřila prozřetelnost?“

„Vidím, chápu, ale to nestačí. Chybí něco, co je ještě důležitější“

„Co to může být?“ diví se Don Bosco.

„Aby byli chlapci nejen milováni, ale aby také cítili, že jsou milováni.“⁵¹

V celém textu je tento požadavek opakován ještě několikrát. Je důležité uvědomit si, že tento dopis je určen jeho hochům, kteří v té době už jako dospělí salesiáni zastávali role vychovatelů nových generací. I když je v podstatě napomíná, staví se na jejich stranu a uznává veškeré jejich snažení. To co od nich žádá (neustálou osobní investici do vztahu a nenechat se nikdy odradit odmítnutím), sám stvrzuje svým postojem k salesiánům. I oni jsou tímto dopisem znovu a opakovaně ujišťování o jeho lásce k nim. Dopis z Říma je jeden z podivuhodných textů a mistrovskou ukázkou preventivního systému. Preventivní systém v tomto dopise není pouze pedagogickou metodou, ale životním stylem, kterým se má vyznačovat každý salesiánský dům a dílo.

3.1.3. Don Bosco a znevýhodněná mládež

Don Bosco je známý, především jako kněz, který se věnoval chudým a opuštěným hochům, tedy těm, kteří se nacházeli v nějaké nouzi a potřebovali pomoci. V jeho době se jednalo většinou o venkovské chlapce, kteří přicházeli do Turína za vidinou práce a snad lepšího života. Ponechání sami sobě a ziskuchtivým zaměstnavatelům, bez důstojného místa k bydlení a bez rozvíjení svých schopností, se dostávali do situací chudoby, ponížení,

⁵¹BOSCO, Don Giovanni: Dopis z Říma in: Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Řím 1984. 237 - 246.

vzdoru, uzavřenosti a někteří z nich následně také do vězení. Společnost se je snažila izolovat, aby se uchránila před agresivitou a nenávistí, kterou projevovali celou silou svého mládí. Právě vězení pro mladé delikventy bylo jedním z míst, kde se setkal s opuštěnými chlapci. Na tento silný zážitek vzpomíná ve svých pamětech: „Zde jsem se učil poznávat velikost zloby a bídy člověka. Pohled na to, jak tolik zdravých, urostlých a inteligentních chlapců od dvanácti do osmnácti let zahálí, jak je sužují štěnice a vši, a jak nemají, kdo by jim řekl dobré slovo, mě naplnila hrůzou.“⁵² Do vězení chodil pravidelně každou sobotu s cílem, být chlapcům přítelem a pozvat je do oratoře „jen co se z toho smutného místa dostanou ven.“⁵³

Také v prvních letech oratoře na Valdoccu⁵⁴ byl don Bosco spíše sociální pracovník, než kněz. Většinu dne trávil tím že, sháněl pro chlapce základní věci denní potřeby, zajišťoval jídlo, chodil po stavbách a hledal pro ně zaměstnání, naléhal na jejich zaměstnavatele, aby chlapcům zaručili osmihodinovou pracovní dobu a po večerech je vzdělával. Dbal na to, aby hoši měli čas a prostor na hry a rekreaci a aby se dobře slavily svátky. Dobře věděl, že jeho pomoc může být účinná pouze tehdy, když bude odpovídat na všechny aktuální potřeby jeho chlapců.

V pravém slova smyslu znevýhodněnými chlapci v oratoři byli ti, o kterých Don Bosco mluví, jako o chlapcích, kteří měli těžkou nebo špatnou povahu. „Nejvíce úsilí a péče se musí věnovat třetí skupině, těm, kteří mají povahu těžkou, popřípadě špatnou. Patří k nim přibližně každý dvacátý pátý chlapec. „Každý představený ať se snaží je znát, informovat se o jejich minulém životě, ukáže, že je jejich přítel, nechá je hodně mluvit, sám však ať mluví málo (...). Ať je nikdy neztrácí z očí (...). Když učitel nebo asistenti přijdou mezi žáky, ať se hned po takových poohlédnou, a kdyby viděli, že některý chybí, ať ho hned dají hledat (...).“⁵⁵ Citace z pravidel pro salesiánské domy je dokladem toho, že zájem a péče o znevýhodněné byla podstatnou součástí jeho práce a cíleně na ně zaměřoval svoji pozornost.

3.1.4. Preventivní systém dnes

Charisma Dona Bosca má dnes v církvi víc jak stopadesátiletou tradici. Za tak dlouhou dobu bylo inkulturováno do mnoha nových zeměpisných a dobových kontextů,

⁵² BOSCO, Don; Můj život pro mladé. Op. cit.96.

⁵³ Tamtéž. 102

⁵⁴ Valdocco v době Dona Bosca předměstí Turína a místo, kde založil oratoř.

⁵⁵ BOSCO, Don Giovanni: Dal regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales, in Costituzioni e regolamenti istituto Figlie di Maria Ausiliatrice. Řím: Scoula tipografica privata FMA, 1982.

bylo rozvíjeno a tvořivě přizpůsobováno mnoha následovníky, kteří prožívali stejný a zároveň nový dar ducha.

II. Vatikánský koncil nově vymezil postavení a úlohu laiků v církvi. Tato nová citlivost a zdůraznění jejich úlohy se projevila také v salesiánských dílech. Salesiánská výchova je uskutečňována v rámci výchovně-pastoračních komunit.⁵⁶ Don Bosco tento termín nikdy nepoužil a takovou komunitu ani systematicky nevytvářel, ale zároveň zapojil do práce každého, kdo byl ochoten spolupracovat, takže se nakonec jednalo o široké spektrum lidí různého postavení a úkolů. Výchovně-pastorační komunita je živý organismus, jehož centrem je mladý člověk (ne škola, ani oratoř, ani občanské sdružení apod.), který je zodpovědný za svůj růst a má být protagonistou svého růstu nakolik mu to jeho zralost dovoluje. Tento mladý člověk se stává kritériem činnosti všech členů i těch, kteří se zdánlivě na výchovném procesu nepodílejí, ale jejich rozhodování má nemalý vliv na tento proces (např. technické a finanční zajištění apod.).⁵⁷ Do výchovně-pastorační komunity tedy patří mladí lidé, kteří jsou centrem a smyslem jejího utváření, dále salesiánská komunita (řeholní komunita zasvěcených osob), rodiny dětí a mladých lidí, dále všichni zaměstnanci, dobrovolníci a ostatní laici, kteří se podílejí na salesiánském díle, ale také široké hnutí osob, které nějakým způsobem přispívá k výchovnému poslání, sympatizantů, dobrodinců apod.

Základem salesiánské výchovy je vztah, a ten je jedním z klíčových prvků, pro utváření výchovně-pastorační komunity. Proto úsilí všech členů nemůže směřovat pouze k vytvoření týmu, nebo fungující organizace, ale k navázání takových vztahů, které se stanou živou zkušeností společenství a tím také zážitkem církve.⁵⁸ „Všichni spolupracují na rozličných úrovních na jednom jediném výchovném procesu, vzájemně se obohacují a účastní se na společné formační cestě.“⁵⁹ Každý pracuje na své místě vymezeném odpovědností, která je mu svěřena a účastní se na poslání. Zároveň také musí dostat prostor k samostatnosti, která mu umožní přinést svůj osobní a tvořivý přínos ke vzájemnému obohacování a společnému růstu. Takto pojatá výchovně-pastorační komunita se stává silně formačním prostředím a umožňuje růst a rozvoj všech jejích členů, nejenom dětí a mládeže.

⁵⁶ Slovo „komunita“ zde neznamená pouze řeholní komunitu, ale zahrnuje všechny lidi, kteří se podílejí na poslání, v některých materiálech používá slovo společenství pro vyjádření stejné věci.

⁵⁷ Srov. SIVEK, Vojtěch. Výchovně-pastorační společenství, Konference o salesiánské pastoraci mládeže. Fryšták 2000, www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare, (19. 10. 2008).

⁵⁸ Srov. Salesiánska pastorácia mládeže, základna koncepcia, Generálna rada SDB, odbor pre saleziánsku pastoráciu mládeže. Bratislava 1999. 51-52.

⁵⁹ Tamtéž. 51.

Ve výchovně pastorační komunitě má řeholní komunita svou nenahraditelnou a specifickou úlohu, i když všichni nesou zodpovědnost za její utváření. Je pravdou, že předávání salesiánského ducha není věcí pouze řeholníků a řeholnic, i laici jsou nositeli salesiánské spirituality, ale právě řeholní komunita je uprostřed salesiánské rodiny výrazem a znamením této spirituality a stává se tak animačním (oživujícím) jádrem. Bez ní by výchovně-pastorační komunita těžce chápala svoji identitu. Zasvěcené osoby jsou znamením prvenství Boha v životě, zcela se darovali pro jeho plán spásy, garantují charismatickou identitu, jsou středem jednoty ve společenství a to v té míře v jaké jsou věrni svému povolání. Řeholníci také nesou zodpovědnost za salesiánskou formaci.⁶⁰ Ředitel komunity, je tím, „který je osobně zodpovědný za jednotu díla, za salesiánskou identitu díla, za zapojení díla v provincii a za dialog místní komunity s provinciálem. S ním se také řeší předávání významných funkcí v díle jednotlivým laikům.“⁶¹

Čím více si jsou členové výchovně-pastorační komunity vědomi toho, že se podílejí na společném poslání, tím kvalitnější výchovně-pastorační komunita se vytváří. Snadněji si uvědomují svou výchovně-pastorační totožnost a navazují kvalitní lidské vztahy. Nástrojem, který tomuto vědomá napomáhá, je výchovně-pastorační projekt. Tvorba projektu je proces, umožňující sdílení, uplatnění vlastního přínosu, ujasnění si společného poslání a pro nově příchozí je prostředkem usnadňující zapojení se do výchovně-pastorační komunity.

Sdílení zkušenosti duchovního života v salesiánském stylu vedlo k formulování „Salesiánské spirituality mládeže.“⁶² „Je založena na Vtělení a je spiritualitou, která miluje život, nemá strach z něho, ani nezve k útěku z něho. Rozpoznává v lidství a v životě místo, ve kterém se Bůh znovu zpřítomňuje a přibližuje každému z nás, jako dobrý a přijímající Otec, který nás zachraňuje a naplňuje životem. Když přemýšlíme o tom, co nám bylo dáno, objevujeme, že jsme až do hloubi závázání obrátit se k pravosti a zodpovědnosti.“⁶³ Je spiritualitou nejen pro mládež, ale svou povahou je mládeži dostupná. Jedná se o spiritualitu každodennosti, která vychází z víry, že každodenní realita je místem Boží přítomnosti a k setkání s Bohem není potřeba podnikat nic výjimečného. Výrazem této spirituality je mládežnická angažovanost v mnoha různých hnutích a animátorských aktivitách.

⁶⁰ Srov. Salesiánska pastorácia mládeže, základna koncepcia. Op. cit. 55 – 57.

⁶¹ KAPLÁNEK, Michal. Výchovně pastorační společenství (VPS), www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare, (18. 10. 2008).

⁶² Český překlad nevystihuje přesně původní v italský výraz Spiritualità giovanile salesiána, přesnější překlad je spíše Salesiánská mládežnická spiritualita.

⁶³ Spiritualità Giovanile Salesiana, un dono delo spirito ala famiglia salesiána per la vita e la speranza di tutti. Dicasteri per la pastorale giovanile FMA-SDB. Řím, 1996. 28.

3.2. Pastorec, výchova a sociální práce

Da mihi animas, coetera tolle (Dej mi duše, ostatní si vezmi) si zvolil Don Bosco jako své životní heslo a důsledně je naplňoval starostí o své chlapce. Cílem byla spása duší, vyvíjel tedy pastorační činnost. Pastorační činností bylo v jeho případě také zajišťování, jídla a oblečení, vyjednávání osmihodinové pracovní doby na stavbách, kde chlapci pracovali, vyučování dějepisu nebo čtení a psaní. Dokonce sepisování a tisk učebnic. Mluvit o vztahu mezi výchovou, pastorační a sociální prací by znamenalo narušení jednoty. V salesiánské práci bude pastorec vždy výchovou, pokud bude potřeba také sociální prací a naopak každá výchova a sociální práce bude salesiánská jedině tehdy, když bude zároveň pastorační.

3.2.1. Pastorec jako součást výchovy a výchova jako podílení se na pastorační práci

Výchova je cílevědomá plánovitá činnost, která má za cíl umožnit dětem a mladým lidem růst a rozvoj vedoucí k co nejlepšímu uplatnění se ve společnosti a kvalitnímu osobnímu životu.⁶⁴ Všude tam, kde se pracuje s dětmi nebo s mladými lidmi, je třeba dbát na to, aby se jednalo o práci výchovnou, proto také každá pastorec pro děti nebo mladé lidi, musí být výchovná, má tedy vést nejen k víře, ale k celkovému růstu a rozvoji člověka. Nebo z jiného úhlu pohledu můžeme říci, že pastorec je nezbytnou součástí každé výchovy, která si klade za cíl integrální rozvoj, tedy výchovu člověka ve všech jeho dimenzích. V naší společnosti není běžně součástí výchovy pastorec, naopak život z víry je považován spíše za zcela soukromou záležitost a péče o duchovní život je redukována na výchovu k lidským hodnotám a společenskou etiku. Posláním salesiánů je výchova dětí a mládeže, zejména chudé a opuštěné a pastorec, ve smyslu péče o duchovní život a spásu člověka, je její naprosto přirozenou a podstatnou součástí.

3.3. Sociální práce s mládeží a pastorec

V naší zemi se můžeme setkat s několika pojetími sociální práce, která mají různá východiska. Významné je pojetí sociálního státu, mohli bychom ho nazvat sekulárním pojetím, východiskem je dobré fungování společnosti a zvyšování životní úrovně společnosti.⁶⁵ Z jiného úhlu pohledu vychází pojetí církevní, známé pod pojmem charita, jehož východiskem je úsilí o naplnění přikázání lásky podle evangelia. Protože občas dochází také

⁶⁴ KOŤA, Jaroslav: Socializace, in: JEDLIČKA, Richard, KLÍMA Petr, KOŤA Jaroslav, NĚMEC, Jiří, PILAŘ, Jiří. Děti a mládež v těžkých životních situacích, nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis 2004. 15.

⁶⁵ Srov. ANZENBACHER, Arno: Křesťanská sociální etika. Úvod a principy. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury 2004. 58-59.

k nedorozumění, co sociální prací chápeme, budu se více věnovat vymezení tohoto pojmu pro tuto diplomovou práci.

Česká republika se řadí mezi sociální státy, to je státy, které mají vybudovanou státní strukturu, skrze kterou jsou poskytovány služby, materiální nebo finanční prostředky a jiné druhy pomoci na zmírnění nebo odstranění nouze nebo nedostatku, sociálního vyloučení apod. Má sociální zákonodárství, které organizuje a strukturuje poskytování služeb a prostředků pomoci prostřednictvím sociální práce, která je vykonávána v rámci státní správy a prostřednictvím nestátních neziskových organizací. Pokud chtějí neziskové organizace ke své činnosti využívat prostředky státního rozpočtu, krajů, obcí nebo fondů EU, případně některých dalších dotací a grantů, musí svoji činnost vykazovat a ve svých zařízeních splňovat standardy kvality práce sociálních služeb. Standardy jsou všeobecně přijatou představou o tom, jak má vypadat kvalitní sociální služba. Hlavním smyslem standardů je zajistit, aby poskytování služby respektovalo a chránilo práva jak těch, kteří službu přijímají, tedy uživatelů, tak lidí, kteří ji poskytují – pracovníků.⁶⁶

Slovník sociální práce definuje sociální práci, jako oblast praktické činnosti, která má za cíl odhalování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti, aj.). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování lidského potenciálu.⁶⁷ Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám a komunitám dosáhnout, nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky.⁶⁸ Sociální práce má také své etické kodexy vycházející z důstojnosti člověka vymezené deklarací lidských práv a svobod. Sociální práce je také společensko-vědní disciplína, zabývající se teoretickou reflexí a výzkumem sociální pomoci a vzděláváním odborníků v této oblasti.

Jiný, velmi významný pohled na sociální práci nabízí sociální nauka církve. Jedná se o nauku, formulovanou v sociálních encyklikách magisteria katolické církve a vyčerpávajícím způsobem vyložena v Kompendiu sociální nauky církve.⁶⁹ Hned na začátku je třeba upřesnit, že tato nauka se nezabývá sociální prací, tak jak ji chápe stát nebo společensko-vědní obor sociální práce, ale pojem sociální je třeba chápat spíše ve významu společenský. Sociální nauka církve se zabývá spravedlivým uspořádáním lidské společnosti

⁶⁶ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe – příručka pro poskytovatele. <http://www.mpsv.cz/cs/5962>, (19.6.2010).

⁶⁷ MATOUŠEK, Oldřich. Slovník sociální práce. Praha: Portál, 2003. Heslo: Sociální práce, 213.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR: Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008.

ve všech dimenzích lidského soužití a mimo jiné také vztahu společnosti k jedincům a společenstvím, která trpí nějakou nouzí. Vyjadřuje aplikace křesťanských norem víry a chování na společenské vztahy. Výsledkem je dynamický souhrn principů myšlení, kritérií hodnocení a směrnic jednání, cílem je lidštější společnost.⁷⁰ Východiskem je přikázání lásky vyplývající z evangelia. Sociální práce bývá nazývána charitativní prací a je diakonií, tedy podstatným prvkem církve. Církevní diakonie je zcela normální praxe pomoci, která jakožto mezilidská interakce podléhá stejným psychologickým, sociologickým, ekonomickým a sociálně politickým podmínkám a ohraničením jako jiné formy pomoci.⁷¹ Má skrze vztah k poslání církve specifický kontext jednání, je totiž částí církevní pastorače a skrze sebeporozumění vlastních subjektů prožívá význam věcí v horizontu křesťanské víry.⁷² Charitní pracoviště jsou nejen církevní variantou sociální práce, ale také kerygmatickými místy, kde se prostřednictvím sociální práce zprostředkovává radostná zvěst o Boží snaze pomoci člověku. Charita je specifickým místem hlásání evangelia činem (hlásá se slovem a činem). Dobrá kvalita sociální práce je nutná, neboť na ní záleží, zda Boží zvěst je vyjasněná nebo zatemněná. Snaha po kvalitě tedy není motivována jen odborně, ekonomicky, nýbrž také z pastorálně-teologické perspektivy.⁷³

Křesťanská diakonie je jako každé jiné pastorační jednání mezilidské, sociální jednání vycházející z toho, že všichni zúčastnění ve své podstatě potřebují uzdravení/spásu, jsou na tom tedy stejně, uskutečňované ve jménu Ježíše Krista pod osvobozujícím zaslíbením evangelia zaměřené na smíření s Bohem, spravedlnost a pokoj ve světě, na životní a krizovou pomoc v síle víry.⁷⁴ Rozdíl mezi sociální prací a charitou není v činnosti, ale v motivaci. Motivací pro sociální práci, jako diakonickou službu je předcházející boží láska, jako předpoklad křesťanské lásky k bližnímu. Takové pojetí vymezuje jiný cíl, než jak ho chápe sekularizované pojetí sociální práce, „kde pomoc nevychází z osobní zasaženosti a milosrdného vztahu, ale z organizovaného sociálního systému. Moderní sociální práce nepředpokládá komunikační cesty, ale osoby a programy. Pomoc už není věcí srdce morálky, vztahu, ale otázkou metodického školení, vyložení programu, jeho provedení, jímž je někdo zaměstnán v ohraničeném pracovním čase (Niklas Luhmann). Pomoc je právně zajištěna, odborně kompetentní, časově ohraničená, ztrácí ale spirituální základ.“⁷⁵

⁷⁰ Srov. KOŠČ, Stanislav. Katolícka sociálna nauka. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružoberku 2007. 8.

⁷¹ KŘIŠŤAN Alois, ERLICHOVÁ Magdalena, Pastorače v sociální práci, studijní materiál, http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/praktik_teol/main.php?&l1=2&l2=10 .

⁷² Tamtéž

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Tamtéž.

Křesťanská charita se musí vypořádat s nelehkým úkolem zůstat věrná svému poslání, které jí je svěřeno Bohem a zároveň vstupovat do dialogu se sociálním státem a jeho strukturou a pojetím sociální pomoci. Je třeba vyvarovat se některým nebezpečím. Církevní charitativní práci nelze chápat jako sociální službu, která má cosi navíc a je tedy lepší, v mnoha případech se potřebuje od profánní sociální práce učit a kvalita poskytovaných služeb může být srovnatelná i vyšší, církevní formy pomoci jsou, stejně jako všechny ostatní formy omezeny časově, finančně, materiálně, personálně, takže proklamovanou hodnotu nemůže nabízet vždy a všude a hrozí nebezpečí vytvoření násilné ideologie, při které přicházejí zkrátka opravdové potřeby.⁷⁶ Těžkosti přicházejí především v praktickém začleňování se do sítě sociálních služeb, kdy je třeba sebe sama jasně a srozumitelně definovat a dokumentovat činnost podle sociálních standardů, jejichž hlavním cílem může být spíše účinnost výkonnost a uplatnění na trhu a hluboká teologická motivace je nahrazena humanitou a solidaritou nebo zapomenuta úplně. Sociální práce ve smyslu diakonické služby církve, tedy musí být schopna integrovat jak požadavky kvality a odbornosti jak ji vymezuje sociální stát tak, požadavky vycházející z křesťanský motivovaného jednání. Jedině potom může dostát tomu, co proklamuje ve svých dokumentech o službě člověku.

Sociální práci v této diplomové práci tedy chápu takovou činností, která je službou potřebnému člověku motivovanou křesťanskou láskou a je součástí pastorační činnosti církve a zároveň je tato činnost začleněna do sociální struktury státu. Je tedy především vztahem člověka k člověku, sdílením života a cestou pro setkání s Bohem, protože všichni potřebujeme být spaseni.

⁷⁶ Srov. KŘIŠŤAN Alois, ERLICHOVÁ Magdalena. Op. cit.

4. Salesiánská díla v ČR

Na území české republiky v současné době působí salesiáni v sedmnácti komunitách, jednak ve farní pastoraci, ale častěji zřizují střediska volného času pro děti a mládež (dvanáct středisek), dále VOŠ Jabok a Dům Ignáce Stuchlého. Sestry salesiánky mají vlastní provincii, působí v šesti komunitách, provozují dvě střediska mládeže, Dvouletou katolickou střední školu, Církevní mateřskou školu Laura a Církevní domov mládeže. V české republice působí ještě další složky salesiánské rodiny.⁷⁷ Střediska volného času jsou tedy nejčastější forma salesiánské činnosti v naší republice a jejich činnost jsem si vybrala i pro tuto práci.

Salesiánská střediska u nás začala vznikat po roce 1989, do té doby salesiáni znali oratoř spíše z literatury, než z praxe. S obnovením činnosti začala vznikat také salesiánská díla, zpočátku ne úplně promyšleně a organizovaně, ale postupem času, získáním nových zkušeností a také možnosti se formovat a vzdělávat. Dnes u nás existuje poměrně početná skupina salesiánských středisek s docela vymezenou identitou a posláním.⁷⁸ Během času se vytvořily různé právní formy těchto středisek. Nejčastější právní formou je školská právnická osoba, dále pak obecně prospěšná společnost a občanské sdružení. Nejčastější formy práce jsou otevřená oratoř – zejména pro děti školního věku, zájmové kroužky, formační a spirituálně zaměřené skupiny, kluby mládeže, jednorázové akce a prázdninové pobyty.⁷⁹ Některá střediska se stala poskytovatelem sociálních služeb podle Zákona o sociálních službách č.108/2006 sb.⁸⁰ a provozují programy pro děti a mladé lidi, zejména sociálně znevýhodněné nebo nacházející se v těžkých životních situacích a programy prevence předcházení sociálně patologických jevů. Salesiánská střediska vznikají v domech salesiánů, v tom samém domě většinou sídlí i řeholní komunita, která zde plní svou specifickou animační roli a součástí areálu je kostel a farnost.

⁷⁷ Více na www.sdb.cz, www.fma.cz, www.acs.cz, (31.1.2011)

⁷⁸ Srov. KAPLÁNEK, Michal. Střediska mládeže a oratoře v České republice. www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare. (19. 10 2008).

⁷⁹ Srov. tamtéž.

⁸⁰ Srov. Sbírka zákonů ČR č.108/2006, o sociálních službách. <http://portal.gov.cz/wps/portal/> (31.1.2011). § 63.

5. Zkoumání a vyhodnocení uskutečňování pastorační práce v některých dílech

V této části práce se budu věnovat zkoumání toho, jak se v některých salesiánských střediscích pastorece uskutečňuje. Jedná se o kvalitativní výzkum, při němž hledám odpověď na otázku: Jak se uskutečňuje pastorační činnost v salesiánských dílech? Cílem je zjistit, zda a jak v běžné činnosti střediska mládeže odpovídá na potřeby integrálního rozvoje svých znevýhodněných klientů, tedy jak se uskutečňuje pastorece. Teoretickým východiskem pro pojem pastorece jsem zvolila definici: Pastorece je veškerá činnost, kterou vyvíjí církve ve prospěch uskutečnění díla spásy s každým člověkem. Výsledkem by měl být popis a kritické zhodnocení činnosti střediska, tedy jakým způsobem pastorece ve středisku probíhá, což umožní určit činitele, kteří pastoreci ovlivňují a určit strategie rozvoje v této oblasti.

Tato praktická část je rozdělena do dvou částí. Nejprve nastíním průběh kvalitativního výzkumu spočívající v přípravě, sběru a analýze dat, ve druhé provedu syntézu dat a pokusím se formulovat významné způsoby pastorační činnosti znevýhodněné mládeže v salesiánských dílech.

5.1. Realizace kvalitativního výzkumu

Základní metodou pro sběr dat k tomuto výzkumu bude kvalitativní polostrukturovaný rozhovor,⁸¹ zaznamenaný digitálně a přepsaný do textové podoby.⁸²

5.1.1. Formulace otázek

Formulaci otázek jsem věnovala velkou pozornost, protože jejich správná formulace přímo ovlivňuje validitu získávaných dat. Pro potřeby tohoto výzkumu je klíčové získat informace o klientech a jejich znevýhodněních, kteří jsou uživateli služeb středisek a tedy objektem pastorační činnosti. S tímto také úzce souvisí dotazování se na jejich potřeby, což mi umožní zhodnotit také kvalitu reflexe pracovníků střediska, vnímat jejich pohled na děti a mladé lidi, se kterými pracují. Další klíčovou oblastí je způsob práce a význam, který je různým činnostem ve středisku přikládán, tedy co při své práci považují za důležité. Spíše pro větší ucelenost a doplnění se dotazuji také na cíle činnosti středisek a způsob určování cílů. I když předmět tohoto výzkumu je pastorační činnost střediska, v otázkách se na pastoreci přímo nedotazuji a to hned z několika důvodů: 1) Nemám jistotu, jak jednotliví pra-

⁸¹ Srov. HENDL. Op. cit.164.

⁸² Srov. Tamtéž. 208.

covníci chápou pojem pastorage, tím riskují, že odpovědi nebudou srovnatelné. 2) Pokud jsem si teoretickým východiskem zvolila tvrzení, že pastorage je veškerá činnost, kterou církve vyvíjí pro uskutečnění díla spásy s každým člověkem, potřebuji se nutně dozvědět o veškeré činnosti, která se ve středu uskutečňuje. 3) Pokud bych se dotazovala přímo na pastorační činnost, předpokládám, že bych si znemožnila vnímat význam různých činností, protože odpověď by se soustředila přímo na aspekt pastorage a zastřel by se skutečný význam různých činností. Pro zjištění potřebných dat jsem zvolila následující dotazy:

1) Popiš(te) mi prosím, s jakou cílovou skupinou pracujete a popište případná znevýhodnění klientů.

2) Můžeš(te) mi popsat, co vaši klienti potřebují?

3) Můžeš(te) mi vyprávět, jak pracujete a co při své práci považujete za důležité?

4) Jaké cíle při své práci sledujete?

5) Popiš(te) prosím, jakým způsobem stanovujete, měníte a vyhodnocujete cíle vaší práce?

5.1.2. Výběr středisek a respondentů

Pro účely tohoto výzkumu se mi zdálo vhodné zvolit z každého střediska pracovníky z různých pozic. Předpokládám, že to mi umožní širší úhel pohledu na celou činnost střediska. V každém středisku tedy oslovím jednoho zasvěceného řeholníka nebo řeholnici, dále jednoho zaměstnance a jednoho dobrovolníka – animátora. Vzhledem k časovým možnostem jsem zvolila návštěvu čtyř středisek a v každém provedu tři rozhovory. Získám celkem dvanáct rozhovorů, to považuji za dostačující množství pro účely této práce.

Výběru středisek jsem věnovala také dostatečnou pozornost, zaměřila jsem se především na střediska, o nichž jsem z jejich webových stránek zjistila, že provozují nějakou činnost pro znevýhodněnou mládež. Střediska jsem telefonicky konzultovala a vybrala ta, která tuto činnost provozují delší dobu souvisle a nenachází se právě v nějakém reorganizačním procesu. Vybrala jsem tři střediska provozovaná salesiány a jedno středisko provozované sestrami salesiánkami.

Seznam středisek a dotazovaných pracovníků:

Salesiánské středisko mládeže o.p.s.

Adresa: Kobyliské náměstí 640/11, 182 00 Praha

Informace: <http://sasmkob.sdb.cz/>

Dotázaní pracovníci:

Ing. Mgr. Michal Svoboda SDB (vedoucí střediska, dva roky, salesián řeholník)

Bc. Michaela Láníková DiS.(zaměstnanec, ve středisku pracuje deset roků)

Filip Mareš (dobrovolník, ve středisku pracuje dva roky)

Salesiánské středisko Štěpána Trochty – dům dětí a mládeže

Adresa: Rovná 277, 415 01 Teplice

Informace: <http://www.teplice.sdb.cz>

Dotázaní pracovníci:

P. Ing. Mgr. Ladislav Nádvorník SDB (vedoucí střediska, salesián řeholník, ve středisku od jeho založení)

Miluše Lifková (zaměstnanec, ve středisku pracuje dva roky)

Marie Stará (dobrovolnice, ve středisku pracuje dva roky)

Salesiánské hnutí mládeže Klub - Plzeň

Adresa: Křimická 73, Plzeň-Skvrňany, 318 00

Informace: www.plzen.shm.cz

Dotázaní pracovníci:

Dr. Hana Gennertová FMA (vedoucí klubu, salesiánka řeholnice, ve středisku pracuje dva roky)

Mgr. Marta Černá (zaměstnanec, ve středisku pracuje jedenáct roků)

Jan Beránek (dobrovolník, student, ve středisku pracuje dva roky)

Salesiánský klub mládeže Zlín

Adresa: Okružní 5430, 760 05 Zlín

Informace: <http://zlin.sdb.cz/>

Dotázaní pracovníci:

P. Mgr. Petr Kopřiva SDB (vedoucí střediska, salesián řeholník, ve středisku pracuje od jeho založení)

Petr Suchomel (zaměstnanec, pracuje ve středisku pět roků)

Lucie Křížanová (dobrovolnice, ve středisku pracuje dva roky)

I když jsem to předem přímo neplánovala, zvolila jsem velmi rozmanitou kombinaci právních forem středisek. Středisko v Praze - Kobylisých je obecně prospěšná společnost, středisko v Teplicích je školská právnická osoba, středisko v Plzni je občanské sdružení se samostatnou právní subjektivitou, ale zároveň součástí Salesiánského hnutí mládeže⁸³ a středisko ve Zlíně je také občanským sdružením, také se samostatnou právní subjektivitou, tentokrát součástí Salesiánských klubů mládeže. Všechna střediska jsou pověřena

⁸³ Více na www.shm.cz. (31.1.2011)

výkonem sociálně-právní ochrany dětí a mládeže podle zákona č. 359/1999 Sb.⁸⁴ o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a kromě střediska v Plzni jsou všechna střediska poskytovateli sociálních služeb podle zákona č. 108/2006 Sb.⁸⁵

5.1.3. Sběr dat

Sběr dat jsem provedla během ledna a února r. 2011 přímo ve střediscích. Jako metodu pro sběr dat jsem zvolila kvalitativní rozhovor. Všem respondentům jsem položila základní otázky uvedené výše, ale pokud byla odpověď nejasná, nebo respondent přesně nerozuměl otázce, formulovala jsem otázku jinak nebo jsem položila doplňující otázky. Rozhovory byly vedeny v neformální atmosféře, respondenti souhlasili se záznamem rozhovoru a se skutečností, že jejich jméno bude použito v této práci. Všechny rozhovory jsou zaznamenány v digitální podobě a jsou k dispozici u autorky práce.⁸⁶

5.1.4. Analýza dat

5.1.4.1. Příprava dat

Jak jsem již dříve uvedla, osobně jsem se setkala se všemi pracovníky středisek a provedla s nimi rozhovor, který byl zaznamenán na diktafon. Všechny rozhovory jsem s pomocí jedné spolupracovnice přepsala do textové podoby se snahou, co nejvíce i v textové podobě uchovat autentičnost rozhovorů. Rozhovory jsou přepsány doslovně, tedy i s použitím nespisovných nebo gramaticky nesprávných výrazů. Dále pro některé prvky mluveného projevu (např. pomlky, smích, nedokončení myšlenky apod.) nebo další projevy jsou použity odpovídající znaky.⁸⁷

5.1.4.2. První seznámení se sebranými daty

Právě popsáním způsobem jsem získala poměrně rozsáhlé množství textu⁸⁸ a po několika prvních přečteních jsme identifikovala hlavní témata pro účely výzkumu a určila následující okruhy:

- A) Jaká jsou znevýhodnění klientů
- B) Jaké jsou jejich potřeby
- C) Jak střediska svou činností na tyto potřeby odpovídají

⁸⁴ Srov. Sbírka zákonů ČR č.359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí. §4.

⁸⁵ Srov. Sbírka zákonů ČR č.108/2006, o sociálních službách. Op. cit.

⁸⁶ Kontakt: zdenka.sv@tiscali.cz .

⁸⁷ Podrobný seznam příloha II.

⁸⁸ Jedná se o šedesát stran textu. Původně jsem předpokládala, že budou jako příloha k této práci, ale vzhledem k rozsahu jsem se po konzultaci s vedoucím práce rozhodla vložit, jako přílohu pouze tabulky obsahující segmenty textu vztahující se přímo k tomuto výzkumu.

D) Jaké jsou cíle střediska

E) Ostatní prvky, které mají přímý vliv na kvalitu a efektivitu práce střediska

Vodítkem pro určení těchto prvních okruhů jsou samozřejmě kategorie položených otázek a potom také další prvky, které buď vyplynuly z rozhovorů, nebo jsem si je uvědomila při návštěvách středisek a jsou pro tento výzkum významné. Ke každému okruhu jsem v textu vyznačila segmenty textu, které se k tomuto okruhu vztahují a vytvořila tabulky⁸⁹ obsahující pouze text významný pro tento výzkum. Ke každému okruhu jsem určila témata, která se v odpovědích respondentů objevila a přiřadila vybrané segmenty s kódem pracovníka. Kód pracovníka je tvořen třemi písmeny a číslem. Písmena označují středisko a číslo postavení pracovníka ve středisku. Takový systém mi umožňuje zhodnotit, ve kterých střediscích, a na kterých úrovních se vyskytuje nebo reflektuje daná skutečnost.⁹⁰

5.1.4.3. Návrh kódovacího schématu

A) Jaká jsou znevýhodnění klientů

V odpovědích pracovníků jsem určila celkem devadesát segmentů textu, které nějak vyjadřují znevýhodnění klientů. Ze všech odpovědí jsem identifikovala jedenáct kategorií znevýhodnění:

A1) Špatné rodinné zázemí – neúplná, disfunkční nebo nefunkční rodina, zejména nefungující základní rodinné vazby mezi rodiči vzájemně a mezi rodiči a dětmi.

A2) Slabé sociální prostředí – v tomto případě se jedná o sociální prostředí širší než je rodina, tedy teritorium a společnost lidí, ve kterých se nejčastěji nachází a kde prožívá nejčastěji sociální kontakty.

A3) Nevhodný systém hodnot – jedná se o znevýhodnění vzniklé chybnou, nebo nedostatečnou výchovou, protože si tak děti a mladí lidé utvořili hodnotový systém společensky nevýhodný nebo nepřijatelný.

A4) Problémy se zvládnutím školy – souvisí s hodnotovým systémem, jedná se především o děti nemotivované pro získávání vzdělání, přesto jsem ale pro tuto problematiku vytvořila samostatnou kategorii, vzhledem k rozsahu a významu v činnosti středisek.

A5) Těžká životní situace – jedná se o situaci, ve které se děti nebo mladí lidé ocitají a nejsou schopni ji řešit bez pomoci dospělých.

A6) Návykové chování – tato kategorie zahrnuje celkem širokou škálu kolem problému s návykovými látkami, zejména kouřením případně alkoholem nebo lehkými drogami, od toho, že klienti jsou přímo závislí na těchto látkách, nebo jenom občasné konzum-

⁸⁹ Tabulky jsou v příloze II.

⁹⁰ Srov. HENDL. Op. cit. 211-212.

menti nebo experimentující. V tomto případě se sice nejedná o znevýhodnění v pravém slova smyslu, každopádně je to problematika, se kterou jsou střediska ve své praxi každodenně konfrontována, proto jsem považovala za důležité tuto kategorii zvolit.

A7) Hmotná nouze – děti z rodin s nízkým příjmem finančních prostředků nebo z rodin, které neumí dobře hospodařit.

A8) Sociální nekompetence – jedná se o děti, které vlivem nepodnětného prostředí nerozvinuly dobře své sociální schopnosti, takže se chovají nevhodně, neumí komunikovat apod.

A9) Vztahové problémy – tato kategorie je v podstatě součástí předchozí kategorie, ale protože navazování kvalitních vztahů, jak vrstevnických, tak mezi dětmi a dospělými je v práci středisek klíčové, stanovila jsem ji jako samostatnou kategorii.

A10) Zdravotní nebo vývojový problém – do této kategorie spadají znevýhodnění způsobená zdravotním postižením, ale také nějakým zanedbáním při výchově.

A11) Příslušnost k Romské menšině.

B) Jaké jsou potřeby znevýhodněných klientů

Z výpovědí pracovníků jsem určila celkem šedesát segmentů textu, které se vztahovaly k potřebám klientů. Původně jsem si myslěla, že kategorie budu sestavovat podle obecně uznávané hierarchie potřeb od tělesných přes sociální psychické, až po duchovní. Tato moje představa se ukázala mylná, protože pracovníci v těchto kategoriích jednoduše neuvažují a jsou spíše zaměřeni na uspokojování těch potřeb klientů, které mohou výrazně přispět k celkovému zlepšení jejich situace. Proto i v tomto případě jsem kategorie určila přímo podle toho, jak se vyskytovaly v odpovědích respondentů.

B1) Potřebují, aby je někdo vyslechl – do této kategorie jsem zařadila veškeré segmenty textu, které vyjadřují potřebu z oblasti navázání kontaktů, vyslechnutí dítěte, apod.

B2) Potřebují navázat vztah – je obdobné jako u předchozí kategorie, ale jedná se o mnohem trvalejší a hlubší kontakt, který potřebují vytvořit.

B3) Naučit se trávit volný čas.

B4) Potřeba zkušenosti porozumění a přijetí – veškeré segmenty textu, které vyjadřují potřebu přijetí klienta v jeho osobní situaci.

B5) Pomoc s řešením těžké životní situace – tato kategorie je v podstatě prohloubením té předchozí, kdy pouze porozumění nestačí.

B6) Naučit se přijímat zodpovědnost za sebe i za druhé.

B7) Zdokonalit své schopnosti a dovednosti.

B8) Utvářet si správný žebříček hodnot – jinak by se také dalo říci, že potřebují pochopit, co je dobře a co je špatně pro jejich život.

B9) Poznat vhodné životní vzory a vedení - tato oblast potřeb vychází především z reflexe pracovníků, kteří u klientů vnímají, že potřebují vidět, vnímat a zažít alternativní vzorce chování, než na jaké jsou zvyklí ze své dosavadní zkušenosti.

B10) Pomoc se zvládnutím školy – do této kategorie jsem zařadila jak potřeby z oblasti pomoci s doučováním, tak také potřeby pochopit hodnotu vzdělání.

B11) Potřebují, aby středisko respektovalo jejich možnosti – možná, že tohle je kategorie potřeb společná jak pro klienty, tak také pro středisko, aby jeho práce mohla být účinná.

B12) Potřebují najít smysl života.

C) jak střediska svou činností na tyto potřeby odpovídají (sto sedmdesát sedm segmentů textu)

Tato oblast je nejrozsáhlejší jak množstvím, tak obsahově. Záměrně jsem v rozhovorech nepokládala otázku, jak střediska odpovídají na potřeby klientů, ale spíše jsem se ptala po tom, co dělají, jaká je jejich práce, což se ukázalo velmi užitečné, protože odpovědi respondentů zahrnují mnohem širší oblast, než jaká se projevila v odpovědích na otázku po potřebách klientů. Vytvoření kategorií v této oblasti bylo celkem náročné. Původně jsem chtěla vytvořit dvě úrovně kategorií, první spíše obecnou – metody, prostředky a cíle – a v druhé úrovni specifikovat obsah. Toto se ale ukázalo jako nepoužitelné, protože mnohé metody se překrývají s prostředky a některé i s cíli činnosti střediska. Za těchto okolností se mi jevílo vhodné spíše zanechat jednu úroveň kategorií, i když bude velice obsáhlá, na druhou stranu to lépe vyhovuje požadavkům tohoto výzkumu, pochopit a porozumět tomu, jak se uskutečňuje pastorece.

C1) Vytvoření specifického prostředí – specifické salesiánské prostředí má své charakteristiky a způsoby, jak ho utvářet.

C2) Salesiánská asistence – pojem zavedený samotným Donem Boscem, jedná se neustálou přítomnost vychovatele mezi dětmi a mladými.

C3) Salesiánská animace – je v podstatě upřesnění a rozvedení předchozí kategorie, nejenom, že vychovatel je mezi dětmi a mladými lidmi neustále přítomen, ale je tam přítomen nějakým způsobem, který má svá specifika.

C4) Ochota naslouchat a sdílet – postoj otevřenosti pracovníka, schopnost naslouchat.

C5) Nabídka a zážitek dobrého vztahu – pracovníci jsou připraveni osobně se angažovat.

C6) Ohodnocení a zpětná vazba - poskytnout jim pohled a hodnocení vychovatelů.

C7) Pomoc při řešení těžké životní situace – tato kategorie zahrnuje jak krizovou intervenci, tak také podporu v těžkých dlouhodobých situacích, kterým jsou děti vystaveny.

C8) Laskavá forma přístupu – jedná se o vědomou práci pracovníka na sobě, na svém přístupu k dětem a mladým lidem.

C9) Modelová výchova, vzory – pracovník jako příklad správného jednání a chování, ale také hodnotového systému, který záměrně představuje.

C10) Zodpovědnost za sebe i za druhé – děti a mladí lidé jsou vedeni k zodpovědnosti za svá rozhodnutí a k dodržování toho k čemu se zavázali a jsou povzbuzováni, aby vstupovali také do role těch, kteří jsou tu pro druhé, ideálem je, že se z klienta stane animátor.

C11) Doučování pomoc se zvládnutím školy.

C12) Pozornost k možnostem klientů – souvisí s přijetím klientů a vytvořením takových podmínek, které jsou pro klienta dostupné a přijatelné, ale zároveň splňují požadavek výchovy a rozvoje dětí a mladých lidí.

C13) Jasná a srozumitelná pravidla – pro všechny zúčastněné musí být jasné, co je vhodné chování a jednání a naopak co není možné tolerovat. Ruku v ruce s tím jde ještě důslednost v dodržování pravidel a funkční systém, který umožní pravidla zachovávat co nejjednodušším možným způsobem.

C14) Vrstevnická skupina – pozornost a podpora vytváření vrstevnických skupin a vztahů

C15) Podporování protagonismu klientů – v podstatě znamená dát dětem a mladým možnost, aby se projeví a aktivně spoluutvářeli program i prostředí středisek.

C16) Kvalitní nabídka prožívání volného času – volný čas tvoří u sociálně znevýhodněných dětí poměrně významnou část jejich života, proto je třeba nabízet možnosti jak ho kvalitně využít.

C17) Působení na rodinu – veškeré aktivity, které podporují fungování rodiny

C18) Prevence sociálně patologických jevů – pojem z oblasti sociálních služeb, klienti jsou vystaveni riziku vzniku sociálně nevhodného nebo patologického chování, středisko vyvíjí aktivity, které se snaží toto riziko zmenšovat, případně eliminovat.

C19) Prosazování hodnot – předpokládá určitou shodu pracovníků na žebříčku hodnot a aktivní vyhledávání příležitostí při běžné činnosti, aby tyto hodnoty byly prosazovány.

C20) Životní otázky a duchovní doprovázení – citlivost, kompetence a připravenost pracovníků k těmto tématům.

C21) Nabídka duchovních programů – vytvářet takové podmínky při činnosti, aby bylo možné nabízet duchovní programy a doprovázení.

D) Jaké jsou cíle střediska

(dvacet tři segmenty textu)

Tento okruh je spíše doplňující, protože cíle střediska jaksí sami o sobě nevypovídají o kvalitě jejich činnosti, přesto se mi zdálo užitečné tento okruh zařadit pro doplnění a ucelení pohledu. Je třeba ještě upřesnit, že v tomto rozhovoru jsem se primárně ptala na cíle konkrétních činností, které respondenti popisovali v odpovědích na předchozí otázku, takže odpovědi se nedají chápat jako programové cíle střediska, které se určují v rámci pravidelných plánování, i když v některých případech se jejich odpovědi o tyto cíle opíraly.

D1) Nabídnout vhodné využití volného času

D2) Prevence sociálně patologických jevů

D3) Formace a vzdělávání – jak v oblasti školního vzdělávání, tak kultivace osobních vloh a nadání

D4) Krizová intervence

D5) Sociální kompetence – pomoci klientům osvojit si vhodné sociální chování a jednání

D6) Osobnostní výchova – nebo formace osobnosti, sebepoznání a sebehodnocení

D7) Životní orientace a duchovní formace – hledání odpovědí na existenciální otázky lidského života, pomoc v porozumění vlastní existenci

D8) Výchovná komunita – utváření a animace širšího výchovného společenství, které zahrnuje rodiny, učitele a ostatní vychovatele, kteří se dětem věnují.

E) Ostatní prvky, které mají přímý vliv na kvalitu a efektivitu práce střediska (dvacet sedm segmentů textu a vlastní pozorování přímo při návštěvách středisek

Do tohoto okruhu jsem zařadila opravdu pouze velmi významné prvky, které zazněly v rozhovorech a které tematicky nepatří do ostatních okruhů, ale přesto mají významný dopad na kvalitu a efektivitu činnosti střediska.

E1) Dobrovolníci a zaměstnanci jako cílová skupina vedoucích pracovníků

E2) Specifický způsob organizace rolí ve středisku

E3) Inspirace spiritualitou Dona Boska

E4) Plánování – způsob, jakým se přistupuje k vymezení cílů střediska

Na závěr jsem se rozhodla připojit ještě jeden okruh, který se v rozhovorech neobjevil, ale při návštěvách středisek byl jasně pozorovatelný a tím je specifická organizace prostoru a hodnotná výzdoba, což sehrává velmi důležitou roli při vytváření prostředí.

E5) Specifická organizace prostoru a výzdoba

5.1.4.4. Výsledné schéma kategorií

- A) Jaká jsou znevýhodnění klientů
 - A1) Špatné rodinné zázemí
 - A2) Slabé sociální prostředí
 - A3) Nevhodný systém hodnot
 - A4) Problémy se zvládáním školy
 - A5) Těžká životní situace
 - A6) Návykové chování
 - A7) Hmotná nouze
 - A8) Sociální nekompetence
 - A9) Vztahové problémy
 - A10) Zdravotní nebo vývojový problém
 - A11) Příslušnost k Romské menšině
- B) Jaké jsou potřeby znevýhodněných klientů
 - B1) Potřebují, aby je někdo vyslechl
 - B2) Potřebují navázat vztah
 - B3) Zkušenost porozumění a přijetí
 - B4) Naučit se trávit volný čas
 - B5) Pomoc s řešením těžké životní situace
 - B6) Naučit se přijímat zodpovědnost za sebe i za druhé
 - B7) Zdokonalit své schopnosti a dovednosti
 - B8) Utvářet si správný žebříček hodnot
 - B9) Poznat vhodné životní vzory a vedení
 - B10) Pomoc se zvládáním školy
 - B11) Potřebují, aby středisko respektovalo jejich možnosti
 - B12) Potřebují najít smysl života
- C) Jak střediska svou činností na tyto potřeby odpovídají (sto sedmdesát sedm segmentů textu)
 - C1) Vytvoření specifického prostředí
 - C2) Salesiánská asistence
 - C3) Salesiánská animace
 - C4) Ochota naslouchat a sdílet
 - C5) Nabídka a zážitek dobrého vztahu

- C6) Ohodnocení a zpětná vazba
 - C7) Pomoc při řešení těžké životní situace
 - C8) Laskavá forma přístupu
 - C9) Modelová výchova, vzory
 - C10) Zodpovědnost za sebe i za druhé
 - C11) Doučování pomoc se zvládnutím školy
 - C12) Pozornost k možnostem klientů
 - C13) Jasná a srozumitelná pravidla
 - C14) Vrstevnická skupina
 - C15) Podporování protagonismu klientů
 - C16) Kvalitní nabídka prožívání volného času
 - C17) Působení na rodinu
 - C18) Prevence sociálně patologických jevů
 - C19) Prosazování hodnot
 - C20) Životní otázky a duchovní doprovázení
 - C21) Nabídka duchovních programů
- D) Jaké jsou cíle střediska (dvacet tři segmentů textu)
- D1) Nabídnout vhodné využití volného času
 - D2) Prevence sociálně patologických jevů
 - D3) Formace a vzdělávání
 - D4) Krizová intervence
 - D5) Sociální kompetence
 - D6) Osobnostní výchova
 - D7) Životní orientace a duchovní formace
 - D8) Výchovná komunita
- E) Ostatní prvky, které mají přímý vliv na kvalitu a efektivitu práce střediska (dvacet sedm segmentů textu a vlastní pozorování na přímo při návštěvách středisek)
- E1) Dobrovolníci a zaměstnanci jako cílová skupina vedoucích pracovníků
 - E2) Specifický způsob organizace rolí ve středisku
 - E3) Inspirace spiritualitou Dona Boska
 - E4) Plánování
 - E5) Specifická organizace prostoru a výzdoba

5.1.5. Syntéza dat

S takto uspořádanými daty se pokusím přistoupit k jejich syntéze. Pro zjednodušení budu v textu pro děti a mladé lidi používat výraz klient, v případě, že nebude vhodnější to lépe specifikovat a pro dospělé výraz pracovník, čímž myslím obecně pracovníka, na kterékoliv pozici. Pokud bude potřeba pracovníka blíže specifikovat, tak pro zasvěceného řeholníka nebo řeholnici, použiji výraz salesián nebo salesiánka, pro pracovníka, který je ve středisku zaměstnám, pojem zaměstnanec a pracovníka, který pracuje ve středisku dobrovolně, budu nazývat dobrovolník nebo animátor, protože všichni dobrovolníci, kteří byli dotazováni pro tento výzkum, pracují v salesiánských střediscích jako animátoři. I když salesiánská zařízení, která jsem v rámci tohoto výzkumu navštívila, mají různou právní formu, případně i různě pojmenované programy, které jsou navštěvovány znevýhodněnými klienty, pro obecný název zařízení, budu používat pojem středisko a pro volnočasovou aktivitu organizovanou, kroužek a neorganizovanou činnost oratoř.

Oratoř je v salesiánském prostředí pojem velice dobře známý, a jedna z nejrozšířenějších forem práce. Zakladatel salesiánů Sv. Jan Bosco jej přejal ze soudobého hovorového slovníku.⁹¹ Tehdy tento pojem vyjadřoval prostor v blízkosti kostela, který byl určen ke společné modlitbě („orare“), katechezi a k volnočasovým aktivitám mládeže. V českých podmínkách byl význam tohoto pojmu zúžen. Pojem oratoř je dnes chápán jako: „pravidelný prostor pro sportovní a zábavnou činnost dětí a mladých lidí za aktivní spoluúčasti vychovatelů.“⁹² V českých dokumentech je synonymem pro otevřené kluby a objevil se v metodických pokynech Národního institutu dětí a mládeže MŠMT ČR jako: „jedna z forem spontánních činností, místo, prostor, přirozené shromaždiště, kde se děti a mládež mohou neformálně sejit, realizovat své zájmy a schopnosti, naučit se aktivně trávit volný čas; místo, které je volně přístupné a otevřené s funkcí kontaktního a poradenského místa, kde mohou návštěvníci najít radu, případně pomoc v obtížných životních situacích.“⁹³

I pro syntézu dat se budu držet kódů schématu vytvořenému pro analýzu dat, takže se postupně budu věnovat okruhů a kategoriím.

5.1.5.1. Klienti středisek a jejich znevýhodnění

Klienty všech středisek jsou převážně děti staršího školního věku, dále pak mladí lidé asi do dvaceti let, méně často starší. Ve většině středisek se ale provozují aktivity pro děti už předškolního věku.

⁹¹ Srov. BOSCO, T. Můj život pro mladé: Vzpomínky zakladatele salesiánů. Op. cit. 100.

⁹² KAPLÁNEK, M a kol. Výchovně pastorační projekt provincie. Op.cit 12.

⁹³ Srov. VACKOVÁ, B. , FARKAŠOVÁ, H. Metodický list k problematice otevřených klubů při střediscích pro volný čas dětí a mládeže. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT ČR, 2002.

Naprostá většina znevýhodnění klientů, má špatné sociální zázemí (A2) jednak v rodině, tomu se budu věnovat později, ale i v teritoriu, kde žijí.

- „(...) jsme v nepříznivé lokalitě, protože kolem nás je mnoho nepříznivých vlivů, třeba drogy, prostituce (...) (TEP2)

- „Vliv toho vyhnání, já nevím kolik, (...) zhruba osmdesát pětasedmdesát procent obyvatel během dvou měsíců opustilo tady to území, což by se mohlo zdát, že po šedesáti nebo kolika letech to už je strašně dávno, ale bohužel to není dávno, společnost je tady taková roztržštěná, nehomogenní, nestabilní, nemá kořeny, nemá tradici.“ (TEP1)

- „(...) což jsou děti a mladí s nějakým tématem sociálně nevýhodné situace.“ (KOB1)

- „(...) jsou to takové děti ulice.“ (PLZ1)⁹⁴

Celkem je v této kategorii čtrnáct segmentů textu a v odpovědích jsou zastoupena všechna střediska. Často se hovoří o nepříznivé lokalitě a také o faktu, že děti v takových lokalitách tráví mnoho času venku na ulici, mezi paneláky apod., takže jejich čas je vyplněn sociálními kontakty především z tohoto prostředí. Pracovníci středisek tento fakt znají a o teritoriu mají přehled.

Obdobná je situace rodin klientů (A1). Chybí jim stabilní a bezpečné rodinné zázemí. Na tuto situaci pracovníci poukázali celkem ve dvaceti jedna případech, byla opět zastoupena všechna střediska:

- „(...) určitě většina z nich má špatný rodinný zázemí, to znamená rozvrácený rodiny (...)“ (KOB2)

- „O těch co vím kluci (jméno) že jo, maminka alkoholička (...)“ (KOB3)

- „(...) má jednoho nebo nemá ani jednoho, (...), takže jsou případy, že to dítě nemá ani jednoho svého rodiče (...)“ (TEP1)

- „Rozšířeným jevem je tady nezaměstnanost, že řada rodičů nemá zaměstnání.“ (PLZ1)

- „(...) že doma je to opravdu divoké, že třeba je to běžný způsob třeba v nějaké domácnosti daného třeba dítěte.“ (*mluví se o hrubém chování pozn. aut.*) (PLZ1)

- „(...) že mají rozvedené rodiče, to je hodně.“ (ZLN1)

Právě popsané situace, ve kterých se klienti dlouhodobě nacházejí, mají nepříznivý vliv na jejich rozvoj a vytváří další znevýhodnění.

⁹⁴V každé kategorii uvádím pro ilustraci několik segmentů textu, kompletní segmenty textu k jednotlivým kategoriím jsou uspořádány v tabulkách, viz. příloha II.

Velmi zajímavá je kategorie, kterou jsem nazvala nevhodný systém hodnot (A3), pracovníci se o tomto faktu zmínili celkem devětkrát a v odpovědích jsou zastoupena všechna střediska kromě střediska ve Zlíně:

- „(...) znevýhodnění jsou no a když prostě ten člověk nemá vedení, nemá vedení z rodiny a nemá nějaký jasnej hodnotovej systém od rodičů, navíc ten nejnaléhavější problém dnešní společnosti je konzumismus (...)“ (TEP1)

- „(...)mají špatně seskládaný hodnoty v životě (...)“ (KOB2)

- „(...)dítě, kterému nikdo nedal do života ten vklad, že vzdělání je důležité a že jakýsi osobní rozvoj, takový intelektuálně duchovní, je něco, co je vlastně také v životě velmi důležitý (...)“ (TEP1)

- „(...) tak ty děti opravdu tak nějak plachtí životem a po ulici (...)“ (PLZ1)

Hodnoty jsou zdrojem motivací lidského rozhodování a jednání. Pracovníci, kteří si uvědomují, že klienti, kterým se věnují, mají špatný systém hodnot a považují to u nich za znevýhodnění, budou schopni pracovat nejen na tom, aby se klienti chovali a jednali vhodně, ale aby pro své jednání byli vnitřně motivováni.

Rozpadlé rodiny klientů s sebou přináší také skutečnost, že děti dlouhodobě prožívají situaci, která je pro ně náročná (A), se kterou si neví rady, bývá pro ně nesrozumitelná. Zejména konflikty blízkých dospělých jsou pro děti velkou zátěží, se kterou se nemohou vyrovnat. Tíživou situaci svých klientů zmínili pracovníci všech středisek kromě Plzně, ale i tam je zřejmá, i když nebyla přímo zmíněna.

- „(...) jsou zde případy dětí, které se ocitají ve velmi těžké životní situaci, protože ten rodič tu situaci nezvládá.“ (KOB1)

- „(...) děti se ocitají v situaci, kterou neví, jak jí řešit (...)“ (KOB1)

- „(...) mají mnoho věcí, se kterými si neumějí poradit(...)“ (TEP1)

- „(...)ať už ten otec zemřel, jsou tady kluci tohoto typu, nebo tam figuruje další chlap, se kterým si v těch třinácti letech neví rad.“ (ZLN1)

V některých případech je dlouhodobá těžká situace umocněna ještě vznikem akutní krize.

- „(...) že, uvažují třeba o sebevraždě, nebo že prostě přišel klient, že mu před hodinou zemřel otec ...“ (ZLN1)

Tuto dlouhodobou těžkost klientů, která se u mnoha z nich stala součástí života, popsali mnohem více salesiáni než ostatní pracovníci.

Špatné sociální zázemí klientů s sebou přináší i menší finanční možnosti (A7) a špatný žebříček hodnot také demotivaci k investování do využívání volného času. Skuteč-

nost omezených finančních možností svých klientů zmínili pracovníci všech středisek a to salesiáni a zaměstnanci.

- „(...) tak někteří nemají třeba i peníze, (...)“ (KOB2)

- „(...) tahleta mládež, děti a mládež se stahují, protože všude jinde po nich chtějí nějaký peníze (...)“ (TEP1)

- „(...) situace těch rodin není moc slavná, máme před očima děti, řekla bych vysloveně hodně chudých, materiálně.“ (PLZ1)

Děti, vyrůstající v prostředí, které je pro jejich rozvoj chudé na sociální podněty, se stávají sociálně méně zdatné (A8), což je dalším znevýhodněním. V kategorii sociální nekompetence je celkem šest segmentů textu, celkem ze tří středisek:

- „(...) mezi těma panelákama, kde to prožívají jenom mezi sebou, takže si řeknou všechny možný slovíčka, řešej si to svým způsobem (...)“ (PLZ1)

- „(...) mladý člověk, který se bojí, je stydlivý (...)“ (KOB1)

- „(...) taky se smějí jeden druhému, ponižují se a tak dál.“ (ZLN2)

Další kategorii jsem nazvala vztahové problémy (A9), je vlastně důsledkem předchozí kategorie. Neschopnost navázat vztah má na život člověka velký dopad. Dobrý vztah je klíčový pro utváření pozitivního obrazu o sobě i o světě a samozřejmě také o Bohu. Do této kategorie jsem zařadila celkem šest segmentů textu od respondentů ze tří středisek.

- „(...) mají pocit, že je nikdo nebere vážně jejich nápady, jejich život a mají takovej jako proces revolty (...)“ (KOB2)

- „(...)že třebas nemají kamarády (...)“ (TEP2)

- „(...) má problém s navazováním vztahů a s kamarádama, že je nemá (...)“ (ZLN1)

Špatné sociální prostředí, zejména nefungující rodina se u dětí promítá také do schopnosti úspěšně zvládnout školu. Děti, které školu nezvládají, jsou většinou demotivované i pro ostatní neformální rozvojové a vzdělávací aktivity, což má přímý dopad na jejich společenské uplatnění a také celkovou kvalitu života včetně duchovní dimenze. Pro toto znevýhodnění jsem vytvořila kategorii – problémy se zvládáním školy (A4) - a zařadila do ní celkem deset segmentů textu z odpovědí pracovníků ze tří středisek:

- „(...)oni nic neuměj, protože se nic nenaučili, protože do školy se jim nechtělo chodit, na učňák se jim nechtělo chodit, rodiče neviděli smysl v tom, proč by tam chodili (...)“ (TEP1)

- Ty schopnosti které maj nesporně, u nich nejsou rozvinuté, neuměj je používat v daným okamžiku, a pak budí dojem že jsou hloupí, a nebo málo talentovaní. (TEP1)

- „(...)že jsou to absence ve škole, že nechodí pravidelně do školy, čili hrozí vyloučení a nebo jsou vyloučení ze školy.“ (ZLN1)

Další kategorii jsem nazvala návykové chování (A6), zařadila jsem do ní tři segmenty textu, z odpovědí ze dvou středisek. Jedná se o poměrně spíše méně významný prvek, pracovníci sice tuto skutečnost u svých klientů zmínili, ale rozhodně se nejedná o velkou skupinu mezi klienty a také střediska nejsou na práci s těmito klienty zaměřena.

- „(...) potom samozřejmě oni mají ještě ty svoje závislosti, že jo ty kouření, marihuana.“ (ZLN2)

Překvapivě velmi málo respondentů se zmínilo o Romské menšině (A11), i když s nimi pracují poměrně často. Spontánně se o Romech zmínila pouze zaměstnankyně z Teplic a to v odpovědi na potřeby klientů a nepřímo salesián z Teplic:

- „(...) rodiče neviděli smysl v tom proč by tam chodili (*myslí se do školy pozn. aut.*) a to z daleka nejsou jenom, jenom děti romský, to bych řek, že to je tak asi na půlku, půlka jsou romský, půlka nemá s Romama nic společného a jsou na tom všichni stejně (...)“ (TEP1)

Z řečeného se domnívám, že pracovníci nepovažují za znevýhodnění příslušnost k romské menšině jako spíše špatné sociální zázemí společné pro všechny děti bez rozdílu příslušnosti k menšině.

Poslední kategorií v okruhu popsání znevýhodnění klientů je zdravotní nebo vývojový problém (A10). Také tato kategorie obsahuje poměrně málo segmentů textu (celkem pět), přesto se k tomuto znevýhodnění vyjádřili pracovníci všech středisek. Nikdo se nezmínil o zdravotním postižení, což zřejmě vypovídá o faktu, že střediska nejsou na tyto klienty zaměřena i když zdravotně postiženým dětem nejsou ani uzavřena. Problémy, o kterých se zmínili, je spíše možné spojovat s menšími intelektuálními schopnostmi, ale není zřejmé, zda jsou vrozené, nebo zapříčiněné nedostatečným rozvojem:

- „(...) že jsou třeba jednodušší, nebo jim to pomalejc myslí docvakává (...)“ (KOB3)

- „(...) pomaleji jim to myslí, ale žádné vady tady nemají.“ (TEP2)

V jednom případě se zaměstnankyně zmínila o poruchách řeči, což přisuzují skutečnosti, že je logopedka, i když zmínila, že salesiánky logopeda hledaly, takže zřejmě existoval problém s vadami řeči u dětí, na který se středisko rozhodlo reagovat.

- „(...) ta řeč dětí je na stále horší a horší úrovni.“ (PLZ2)

Salesián ze Zlína jasně popsal skutečnost určitého znevýhodnění, které je zapříčiněné nedostatečnou výchovou.

- „(...) základní problémy, které mají, což je povětšinou absence nějakého vývojového stupně, že tam je někdo nedoprovodil (...)“ (ZLN1)

Znevýhodnění klientů byli schopni popsat spíše salesiáni a zaměstnanci (celkem sedmdesát osm segmentů textu), zatímco dobrovolníci spontánně odpovídali, že neví, co to je znevýhodnění nebo že si žádné znevýhodnění neuvědomují.

- „No chodí sem romský děti. Ale nejen ty romský. Ale spousta dětí sem chodí. Sem chodí děti ze sídliště, co chodí do školy. Nepřijde mi, že jsou znevýhodněný.“ (TEP3)

- „To asi nedokážu úplně posoudit. To je tak dobře neznám. Takže, takže. Nemůžu to posoudit, jsou-li nějak výrazně znevýhodněné. Jinak si myslím, tak ne.“ (PLZ3)

Byli spíše schopni odpovídat na dotaz typu: Jaké ty děti mají rodiny? Důsledkem toho je poněkud větší výskyt respondentů dobrovolníků v kategorii špatné rodinné zázemí (celkem pět z dvanácti segmentů textu dobrovolníků v okruhu znevýhodnění klientů).

I když dobrovolníci byli jen velice málo schopni popsat znevýhodnění klientů, tak hned v další otázce na potřeby klientů se uměli vyjádřit bez potíží. Jako příklad uvádím dobrovolníka z Plzně, kterého jsem citovala o několik řádků výše.

- „Co potřebují vůbec a co potřebují hodně – pozornosti. Tady to tak potkávám, jen co se zastaví v kanceláři, nebo tak podobně. Potom, aby se jim někdo věnoval. Po tom prahnou. Jinak nevím. Aby se jim někdo věnoval. Aby nebyli bezprizorní. Protože tady i když tady funguje další zařízení, není dostatečná nabídka jako nějakých aktivit. Takže se většinou času potulují po okolí nebo jsou doma (...)“ (PLZ3)

Ten samý dobrovolník na otázku po cíli jeho práce odpověděl:

- „Cíl je vychovat z těch dětí vychovat slušný lidi. Aby byli stejní jako ty děti co mají dobrý zázemí doma.“ (PLZ3)

Tento fakt poukazuje na specifické uspořádání rolí v salesiánských střediscích, které je natolik významné, že jsem pro toto specifické uspořádání vytvořila samostatnou kategorii a budu se jí věnovat podrobněji později. Na tomto místě pouze zmíním, že i když dobrovolníci neumí popsat znevýhodnění klientů, jsou daleko schopnější popsat, co potřebují, nebo co je cílem jejich práce, takže v práci s nimi se orientují dobře.

5.1.5.2. Potřeby klientů středisek

Pro tento okruh jsem identifikovala celkem šedesát segmentů textu, které obsahují popis toho, co klienti potřebují. Kategorie nazvaná: Potřeba navázat kontakt (B1), aby jim někdo naslouchal, obsahuje nejvíce segmentů textu (celkem osm), jsou ze všech středisek i všech pracovních pozic:

- „(...) aby našli někoho, kdo jim rozumí, kdo jim naslouchá (...)“ (KOB1)

- „(...) nejvíc potřebují popovídat a sdělit ty svoje zážitky někomu.“ (PLZ2)

- „(...) nejvíc potřebují prostor a lidi, za kterými mohou přijít s problémy.“ (TEP3)

- „(...)s kým se můžou pobavit a je to dospělej člověk a nemají vůči němu nějaký předsudky, to znamená i nějakou rivalitu vůči autoritě.“ (KOB2)

Dalo by se říct, že potřebují navázat kontakt, což je první krok a podmínka k utváření vztahu. Navázat vztah (B2), jako potřebu klientů je v odpovědích vyjádřeno čtyřikrát a respondenti jsou ze tří středisek:

- „Klienti sem přicházejí, především, aby našli vztahy (...)“ (KOB1)

- „(...) že to je takovej hlad po vztahu po kontaktu (...) tak sdílí život no, (...) že to je tak první potřeba, která tady je.“ (PLZ1)

S budováním dobrého vztahu úzce souvisí zkušenost porozumění a přijetí (B3), která je jako potřeba vyjádřena celkem osmkrát:

- „(...) pak si taky myslím, že potřebujou nějaký bezpečný prostředí, kde jsou přijatý se svejma handicapama, jak vadou řeči, tak ošklivou postavou.“ (KOB3)

- „(...) lidi, kteří prostě nějakým způsobem se zajímají o ty jejich životy.“ (ZLN2)

- „(...) že potřebují spíš, spíš než řešit jejich život, tak spíš, aby je někdo pochopil, aby jim porozuměl, aby je někdo jako respektoval v jejich dramatech (...)“ (ZLN1)

Všechny předchozí potřeby jsou vlastně potřeby sociálního uspokojení, tedy potřeby, které korespondují s největším znevýhodněním, které respondenti popsali. Na to navazují další potřeby, které vznikají jako následek sociálního znevýhodnění, sem patří potřeba nějak řešit těžkou životní situaci klienta (B5), šest segmentů ze tří středisek, potřeba uspokojivě zvládat školu (B10), tři segmenty z jednoho střediska a potřeba naučit se dobře trávit volný čas (B4), pět segmentů za všech středisek. Potřebu pomoc v řešení těžké životní situace respondenti vyjádřili například takto:

- „(...) že fakt potřebují s něčím poradit, potřebují s něčím pomoct, potřebují vyřídit nějakou záležitost a třeba nevědí, jak by se to dalo udělat a nebo, nebo to neuměj a je to moc komplikovaný na ten jejich způsob uvažování a na tu jejich intelektuální úroveň.“ (TEP1)

- „(...) v šestnácti a půl letech rozhodnout jestli bude bydlet u matky nebo u otce, (...) no a neumí si s tím poradit,“ (ZLN1)

Zvládnout školu jako potřebu (B10) vyjádřili pouze pracovníci ze Zlína, ale v znevýhodněních a hlavně v činnosti střediska zaujímá tato oblast celkem významnou část činnosti všech středisek. Podobně je to s potřebou naučit se dobře trávit volný čas.

- „Takže to asi u těch mladších je prioritá tady to doučování (...)“⁹⁵

⁹⁵ V tomto případě odpověď vypadá spíše na otázku po činnosti, ale je z odpovědi na dotaz po potřebách.

- „(...) potřebují takový nějaký jako rozptýlení, než sedět doma za počítačem, (-) nějaký jako smysluplný využití času.“ (KOB3)

- „(...) čekají často naservírovaný program, že nejsou schopny se jakoby zabavit samy (...)“ (PLZ1)

Další oblastí potřeb jsou potřeby, které souvisí s rozvojem jejich osobnosti a utvářením pohledu na svět. Sem patří kategorie, kterou jsem určila jako potřebu utvořit si správný hodnotový žebříček (B8), tři segmenty textu ze dvou středisek.

- „(...) příklad do života co se týče hodnot, životních kam by mohly směřovat i to duchovní (...) i ten duchovní rozměr, že prostě není jenom tady a teď, i nějaká budoucnost po smrti, nebo (-) s tím křesťanstvím souvisí i ty hodnoty, který podle mě mají jako teďka v životě uspořádaný jinak než věřící člověk.“ (KOB2)

Podobná je kategorie – potřebují poznat vhodné vzory chování a jednání (B9), jako alternativu jejich každodenní zkušenosti (pět segmentů ze dvou středisek).

- „(...) možná nějaký příklad do života co se týče hodnot (...)“ (KOB2)

- „(...) velká převaha kluků, asi vyhledávají jakoby nás jako chlapy a nějaký mužský model chování.“ (ZLN1)

Další kategorii jsem nazvala: Potřeba najít smysl života (B12). Tato kategorie je poměrně obsáhlá (sedm segmentů ze tří středisek) a odpovědi jsou především od salesiánů.

- „Jsou to mladí lidé, kteří se ptají na otázky života, ptají se po smyslu života (...)“ (KOB1)

- „(...) hledají nějaký štěstí a smysl života.“ (TEP1)

- „(...) i když si to často neuvědomují a potřebují nějak naučit, jak vlastně smysluplně prožívat život.“ (TEP1)

Odpovědi tohoto typu poukazují na fakt, že o klientech přemýšlejí s pohledem na jejich celou existenci, ne pouze na nějaký úsek nebo oblast života.

Velmi malou kategorii (obsahuje pouze dva segmenty textu) jsem nazvala: Potřeba naučit se zodpovědnosti za druhé (B6). Pracovníci vnímají, že je třeba dětem světit nějakou zodpovědnost, že se potřebují naučit nést, že na nich jsou druzí závislí.

- „(...) prostě dát taky nějakou autoritu do ruk, aby si vyzkoušeli, co to je a taky nějakou zodpovědnost.“ (KOB2)

Klienti také potřebují zdokonalit své schopnosti a dovednosti (B7), ale tato kategorie je daleko méně významná. Jednak to respondenti sami vyjádřili a je to znát i z charakteru odpovědí (čtyři segmenty ze dvou středisek).

- „(...) až na dalším místě, že se něco chtějí naučit.“ (PLZ1)

- „(...)mají sami zájem o kroužek (...)“ (PLZ2)

Poslední kategorie je kategorie potřeb jaksí společná pro středisko i klienty a nazvala jsem ji - přizpůsobit se možnostem klientů (B11). Aby byla vůbec nějakým způsobem možná efektivní činnost střediska, je nutné vytvořit takové podmínky, které jsou pro znevýhodněné děti přijatelné, ale také přitažlivé, ale zároveň umožňuje pracovníků střediska na děti a mladé lidi působit. Tato skutečnost se objevila v pěti segmentech textu, pouze z odpovědí salesiánů ze tří středisek. Naplnit tuto společnou potřebu se mi zdá velice důležité, protože pokud činnost středisek nebude pro klienty přijatelná a zajímavá, těžko lze předpokládat, že bude mít na jejich život pozitivní dopad. Pracovníci se v této kategorii vyjádřili následujícím způsobem:

- „(...) tady a teď a nastavit prostředí, jednak pracovní prostředí a jednak celou organizaci, abychom dávali co nejefektivnější odpověď na potřebu klientů, těch mladých lidí (...)“ (KOB1)

- „(...) organizace nízkoprahová, těm dětem nabízí něco, co oni moc nechápou k čemu jim to bude, že jo, takže to, co jim nabízíme, musí být pro ně přijatelný.“ (TEP1)

- „(...) to děcko nemá důvod nám cokoliv říkat, jestli má nějaký problém, my ho nemáme nejmenší důvod vytvářet tomu děcku nějaký problém,(...) vydrží-li tady ten klient, ty dva tři roky a má těch patnáct šestnáct, pak už je možný s ním jako nějak šáhnout na kořen té věci, ten problém většinou popisovat, si to uvědomovat.“ (ZLN1)

Zvláště poslední citovaný text upozorňuje na důležitou skutečnost, se kterou je nutno v práci se znevýhodněnými dětmi a mládeží počítat a tou je čas. Děti sociálně znevýhodněné potřebují většinou delší čas k navázání vztahu, k vytvoření si bezpečného prostoru, kde mohou potom řešit své problémy a otvírat se novým zkušenostem, nebo jednoduše třeba je doprovázet a čekat, až budou pro některé skutečnosti svého života dostatečně zralé a schopné tomu porozumět. Salesiáni si uvědomují, že pro práci se znevýhodněnými dětmi je potřeba dlouhého času.

Celý tento okruh je obsahově mnohem menší, než dotazování se na činnost. Pro některé, zejména animátory, bylo celkem těžké odpovědět, bylo znát, že nad tím nikdy nepřemýšleli (např. „To je zajímavá otázka. To jsem si nikdy nepokládal.“ - KOB3), zatímco zaměstnanci, ale ještě více salesiáni, jsou schopni popsat nejen, akutní nebo vyslovené potřeby, ale především ty hlubší nevyslovené, které se týkají celého života jako je potřeba smyslu, hodnot a duchovního uspokojení.

5.1.5.3. Jak střediska svou činností odpovídají na potřeby klientů

V tomto okruhu se dostáváme k jádru celého výzkumu, protože se zabývá činností středisek, tedy tím, co tam opravdu probíhá a jak se práce ve středisku uskutečňuje. Je také nejobsáhlejší (celkem sto sedmdesát sedm segmentů textu) a respondenti neměli žádné potíže při odpovídání, naopak odpovědi byly spontánní, obsáhlé a často přecházely do zaujatého vyprávění.

Zajímavou odpovědí na potřeby klientů je, vytvoření specifického salesiánského prostředí (C1), které zmínili respondenti ze tří středisek celkem ve třinácti segmentech textu. V naprosté většině o vytvoření prostředí mluvili salesiáni a v činnosti středisek zaujímá velmi podstatné místo, má specifické charakteristiky a vědomě a intenzivně se pracuje na jeho utváření.

- My tady v našem salesiánském středisku intenzivně pracujeme s prostředím (...)" (KOB1)

- „(...) všechny ty formy mají specifické salesiánské prostředí. To je prostředí, které nazýváme dále salesiánským duchem, rodinným prostředím, prostředím sítě vztahů, prostředím přijetí, je to prostředí, kde mladý člověk je vtáhnut. Jde o kontakty, s novým člověkem, kde se vtahuje, aby se každý nově příchozí cítil, že je vítán, aby se cítil zde dobře. Cítil se bezpečně, cítil, že jsou tu lidé, s kterými může projít kus svého života (...)" (KOB1)

- „(...) myslím, že pro ty děcka takto vytváříme salesiánský prostředí díky těm dobrovolníkům, který tu máme, tak se to prostředí toho klubu jakoby prodchne tou salesiánskou spiritualitou, z toho asi mají ty děcka asi nejvíc, že neprivileguju ten,(-) osobní kontakt tu péči jo s tím, s tím děckem (...)" (ZLN1)

Je to zajímavý prvek, nelehký na vytvoření, protože předpokládá určitou shodu pracovníků v názorech a v osobním zaměření. To je u řeholníků dáno povoláním a spiritualitou kongregace, ke které přísluší. Laici, kteří se chtějí na dílech salesiánů podílet, musí být schopni tuto spiritualitu sdílet, aby mohlo toto specifické prostředí vzniknout a plnit svoji funkci. Vzhledem k tomu, že charakteristiky salesiánského prostředí, jsou přirozené mladým lidem, většinou to nečiní problém a laici jsou schopni spolu se salesiány toto prostředí vytvářet. Prostředí tak utváří jakousi platformu pro veškerou další činnost. Dá se říci, že salesiánská práce je salesiánskou pouze tehdy, pokud vytváří toto specifické prostředí, nebo jinak, bez salesiánského prostředí není možná salesiánská práce.

Salesiánská asistence (C2) je metoda, díky které se toto prostředí dá vytvořit. Spočívá v jednoduchém pravidle neustálé aktivní přítomnosti pracovníků mezi dětmi a mladými lidmi. Tato přítomnost jaksi garantuje stabilitu prostředí, ale nejedná se o hlídání klientů. Pracovník by měl být schopen svojí přítomností přispívat k dobrým sociálním kon-

taktům, komunikaci, příjemné atmosféře, ale není protagonistou, protagonisty zůstávají klienti a pracovník zasahuje pouze v případě, pokud je toto dobré prostředí ohroženo.

V kategorii salesiánská asistence, odpovídali pracovníci ze všech středisek a ze všech pozic. Zatímco salesiáni byli více schopni popsat význam asistence, zaměstnanci a animátoři měli naprosto jasno, jak asistence probíhá v praxi.

- „Je to asistence, jedna z hlavních metod, to je, že ten pracovník, který tam je, je pro mladé, není to někdo, kdo by si četl knížku, je to člověk, který je mezi nimi. Je to metoda motivační – animační, podněcuje tu činnost, rozdmýchává, vtahuje lidi do hry do sportu, do plynutí aktivity.“ (KOB1)

- „(...) my jsme neustále namíchaní mezi nima, jsme součástí těch her, aktivujeme je, hrajeme si s nima, je nezajímá vybíjená, kdy si dospělák sedne na lavičku a jenom je tam to, oni milují když si dospělák hraje s nima a můžou se do něj střílet a ten se střeluje do nich (-) a myslím si, že to je, že jo zase ta účinnost toho dospěláho, když je takhle zapojený v té činnosti, kde ty děti prostě může pozitivně usměrňovat a nějakým způsobem vést v naprosto běžný činnosti.“ (PLZ1)

- „(...) v té hře tou aktivní účastí má ten animátor nebo ten pracovník má možnost se prostě zapojit, být na stejné úrovni s tím děckem, pouze nestojí a nekouká, neuděluje příkazy a zákazy, ale je součástí té hry, a že ji tak jako usměrňuje podle mě (-) v tom dobrém chodu.“ (KOB3)

- „(...) jsme v těch místnostech. V každé místnosti jsou vedoucí. Takže ať jsou děti v jakýkoliv místnosti, nesmí tam být bez vedoucího.“ (TEP2)

- „Ten rozkládající element, nebo ten element, že začínají být agresivní, tak to se veme individuálně a dá se to rozebrat (...)“ (PLZ3)

- „(...) když to prostě někdo řeší z těch děcek, tak zase jsme tady my, kteří zasahujeme a dáváme to do těch mezí, že prostě je to v pořádku (...)“ (ZLN2)

Dalším podstatným prvkem je animace (C3). Dalo by se říct, že je to aktivita, kterou při asistenci vyvíjí každý pracovník. Animace je schopnost motivovat, podněcovat a usměrňovat spontánní činnosti klientů ve středisku pro klienty rozvíjejícím způsobem tak, aby oni nepřestali být aktivními protagonisty her a veškeré činnosti.

- „Přichází do otevřeného prostoru, kde není sám, Je tam někdo, kdo ho vtáhne, pozve do hry. Je-li to mladý člověk, který se bojí, je stydlivý, pracovník si k němu sedne, zeptá se ho, proč přišel a jde si hrát. A ptá se jakým způsobem, by chtěl trávit ten čas atd.“ (KOB1)

- „Vždycky když vidím nějaký dítě, když sedí samo, tak se snažím ho zatáhnout do hry nebo jdu si s ním hrát. Hlavně aby nezůstalo samo.“ (TEP3)

- „Jako já první jdu za tím dítětem, představím se mu, řeknu, že jsem dobrovolník, že tady pracuju, a ukážu mu tady tu místnost, ukážu mu kde je recepce, ukážu mu, že jsou tady nějaké pravidla, řeknu mu jaké má práva. Zahraju si s ním nějakou hru, kde mu ještě něco vysvětlím.“ (ZLN3)

Dobří animátoři jsou velice důležití při prvokontaktu s klientem a jak je vidět z poslední citace, tento moment je ve střediscích ošetřen a animátoři vědí přesně, co mají dělat.

Další kategorie v tomto okruhu jsou z oblasti vztahů. Mezilidský vztah je v salesiánské pastoraci považován hlavní nástroj. Proto je přirozené, že se v sedmnácti případech v odpovědích pracovníků objevila jako součást jejich činnosti nabídka a utváření hodnotného vztahu s klientem (C5). V této kategorii jsou zastoupeni pracovníci všech středisek, ze všech pracovních pozic.

- „Když jsou u nás a mají tam toho našeho dospělého, tak ten člověk je může učit třeba žít ve vztazích trochu jinak, třeba jim ukazovat na nějaký věci, na nějaký postoje a na nějaký způsoby, které třeba nejsou úplně tak v pořádku.“ (PLZ1)

- „(...) tady první ten krok, je ten, že si oblíbí někoho z těch našich spolupracovníků nebo pracovníků tady, a že si ho oblíbí, tak rádi chodí s ním jaksi pobýt (...)“ (TEP1)

Nejde ale jenom o to navázat vztah s klientem. Tento vztah by měl dosáhnout také určité kvality, klient by měl chápat a vnímat, že je přijímán a milován, že pracovníkovi na něm záleží, protože jenom v takovém vztahu je možná výchova a vedení k hodnotám.

- „Důležitý si myslím že je to, že tam s nima jsme a že tam s nima chceme být a že tam jsme s nima jako rádi a myslím, že je i důležitý, že oni to vědí, že to není vyloženě jenom naše práce a že oni i sami řeknou, že je to dobrá práce, že samotný by je to bavilo, protože z nás cítí, že to pro nás není jenom práce (...)“ (KOB2)

- „A když se stane, že nějaký ten klient, to je hrozný slovo (smích), to děcko rozpo- vídá, třeba o tom, co má ve škole, co má doma, nebo co s kamarádama, tak to vnímám jako obrovské (-) krok důvěry k tomu animátorovi, to jsem vždycky rád, stává se to často, ale když si můžou takhle s někým popovídat, (-) tak (-) to je velký.“ (KOB3)

Předpokladem každého vztahu je ochota a otevřenost ke komunikaci a sdílení. Protože se mnoho respondentů k tomuto tématu vyjadřovalo, vytvořila jsem pro - ochotu naslouchat a sdílet (C4) - samostatnou kategorii. Zařadila jsem do ní třináct segmentů textu ze tří středisek. Vzhledem k obsažnosti této kategorie se dá usuzovat, že schopnost naslouchat je důležitou schopností pracovníků v salesiánských střediscích.

- „(...) jsou to takový ty všední věci, které děcka žijou a myslím si, že spousta lidí s kterými se během celého toho dne, to znamená v našem případě dopoledne a třeba v krátkém čase odpoledne, se nikdo nezeptá (...)“ (KOB2)

- „No a ty děti přijdou a první moment je (-), kdy tak nějak se nejdřív jakoby (-), jak bych to řekla, takový vyprávění jako co se ten den stalo, taková v uvozovkách diagnóza stavu (...)“ (PLZ1)

- „A nebo jenom toho člověka, který je tady a dokáže ho poslouchat, aniž by ho kritizoval, aniž by ho za něco buzeroval, nadával mu, přijímal ho (...)“ (ZLN2)

Salesiánský přístup má ještě další charakteristiku, kterou salesiáni zdědili po svém zakladateli a tou je laskavost (C8). Je to vědomé úsilí o laskavý přístup, v podstatě úsilí o cnost, která pokud je žitá velice usnadňuje a urychluje navázat důvěrný a bezpečný vztah. Tato kategorie není příliš obsáhlá (pět segmentů textu ze tří středisek), ale je zajímavé, že většina odpovědí není od salesiánů, ale od zaměstnanců a dobrovolníků.

- „(...) abychom taký šli tou laskavou cestou, aby pravda je, když to člověk vydrží a nenechá se rozčítit, že i ty děti to vezmou úplně jinak, než když bychom je trestali za něco (...)“ (PLZ2)

Dobrý vztah velice posiluje a pomáhá mu dobrá zpětná vazba, správné ohodnocení klientů (C6). Pracovníci všech středisek se zmiňovali o tom, že děti je třeba hodnotit. V jejich odpovědích jsem našla celkem sedm segmentů textů o hodnocení a zpětné vazbě ke klientům.

- „To se mi podařilo, v tom jsem dobrý. A dostávají zpětnou vazbu, od pracovníků a vrstevníků. Cítí, že mají hodnotu, že něco dobře udělali a někdo to hodnotí.“ (KOB1)

Pracovníci nejen děti a mladé lidi hodnotí, ale také vytvářejí podmínky a aktivity, aby je mohli co nejvíce hodnotit.

- „(...) no a když napíšou domácí úkol, tak z něj druhý den, za něj dostanou pochvalu od paní učitelky, to je další pozitivní věc a třetí pozitivní věc je ještě, že za to ty mladší dostanou body, protože je sbíraj, takže několi (--) několikerej užitek z těch domácích úkolů.“ (TEP1)

- „Třeba když děláme ve výtvarce, malujeme. Tak pak všechny si vezmu ty obrázky na stůl a povídáme si o tom. Snažím se vysvětlit, proč to má někdo takový, snažím se je pochválit. Třeba minule jsme dělali obrázky podle pokynů a já jsem jim vysvětlovala, že i sice všichni dělali totéž, ale všichni to mají jiný. Protože každý je originál. Že je třeba, aby chápali, že každý je jiný.“ (TEP3)

Dalším, zejména pro salesiány, důležitým prvkem je práce s vrstevnickou skupinou (C14).

- „Já, já jako odmítám iluzi, že já jako autorita budu mít velmi výchovný vliv na základě nějaké dohody s třináctiletým či šestnáctiletým děckem. Stoprocentně větší vliv má atmosféra skupiny (...)“ (ZLN1)

Tuto skutečnost si salesiáni uvědomují a aktivně ji pro práci využívají. Dobrou atmosféru skupiny zajišťují právě animátoři. V tomto bodě se střediska potýkají se zákonem o sociálních službách⁹⁶, který v provozu zařízení pro děti a mládež nepočítá s touto dimenzí a střediska práci se skupinou nemohou vykazovat jako svoji činnost. Přesto je pro salesiány tak důležitým prvkem, že se bez něho neobejdou, navzdory těžkostem jak dokazují dvě následující citace.

- „Já jsem stoprocentně přesvědčený, že nízkoprah, který je jakoby salesiánsky vedený, to znamená s tím preventivním systémem, vedle zákona o sociálních službách, že je efektivnější v poskytování té služby, díky té skupinové atmosféře ve vrstevnické skupině (...)“ (ZLN1)

- „(...) je to metoda práce ve skupině. Oproti sociální práci, která se soustřeďuje na práci na jednotlivce, v tom salesiánském prostředí je to velmi charakteristické. Při skupinové práci, kde mladí lidé prožívají volný čas ve skupině (...)“ (KOB1)

Zaměstnanci a dobrovolníci se také vyjadřovali o užitečnosti vrstevnické skupiny.

- „(...) jen tím, že budou s dalšíma ve skupině, tak se rozvíjí (...)“ (PLZ3)

- „(...) to setkání s těma vrstevníkama, kamarádama u toho kalča, nebo u čehokoliv jiného u jakékoli hry. Zažívat takový ten pocit přijetí té skupiny (...)“ (ZLN3)

Prostředí, které se utváří v salesiánských dílech, je pro děti přijatelné a bezpečné také díky pravidlům (C13), která jsou jednoduchá, srozumitelná, je jich málo a důsledně se dodržují. Ve všech střediscích jsou vyvěšena na několika místech tak, aby nebylo možné je přehlédnout⁹⁷ a zmínili se o nich pracovníci všech středisek a všech pozic celkem osmkrát.

- pár jednoduchých pravidel, že se třeba nemluví sprostě nebo že je snaha a když (PLZ1)

- máme tady několik pravidel, třeba že nesmí sem chodit pod vlivem... (TEP2)

- samozřejmě to pak teda když tady někdo přijde poprvý se mu jenom řekne, kde je záchod, jaký jsou tady pravidla a klidně ať přijde podruhý, jestli se mu to tady líbí, že mu to příště dovysvětlíme (ZLN1)

Na tomto místě si dovolím udělat krátkou rekapitulaci toho, jak střediska odpovídají na potřeby svých znevýhodněných klientů. Znevýhodnění, která pracovníci popsali, se týkají především sociálního zázemí a sociálních kontaktů a tomu odpovídají i potřeby, můžu konstatovat, že střediska svojí činností na tyto potřeby odpovídají svou činností a to především širokou nabídkou pevného a podnětného sociálního prostředí a kvalitních mezi-

⁹⁶ Sbírka zákonů ČR č.108/2006, o sociálních službách.

⁹⁷ Toto sice nevyplývalo z rozvorů, ale z mého vlastního pozorování při návštěvách středisek.

lidských vztahů a to jak s dospělými, tak také vrstevnickými. V následujícím hodnocení se budu věnovat spíše oblasti integrálního rozvoje klientů, na kterém se střediska podílí.

Nejobsáhlejší kategorií, tvořenou sedmnácti segmenty textu je kategorie, kterou jsem nazvala prosazování hodnot (C19). Pracovníci často hovořili o aktivitách, které podnikají přímo za účelem prosazovat hodnoty, ale i o spontánních reakcích či prosazování hodnot při veškeré činnosti a o důležitosti s trpělivostí dětem hodnoty neustále předkládat. V této kategorii odpovídali respondenti ze všech středisek i všech pracovních pozic.

- „(...) a učeň je třeba vzájemný spolupráci a nakonec je příležitost se s nima na těchto aktivitách potkat a povídat si s nima o tom, co je dobrý a co je špatný (...)“ (TEP1)

- „(...) máme čajovnu, to jedna taková tady místnost, tam jsme dali koberec a oni si tam dají konvičky čaje a povídají si různě o různých věcech, který je zajímavý a který potřebují vyřešit a takhle nenásilným způsobem se dozvědí, že existují ještě jiný řešení, než jenom ty které nabízí (-) prostě ty jejich filmy, které mají v televizi a nebo které jim nabízí ulice.“ (TEP1)

- „Důležitý je aby pochopili, že když se budou mlátit, tak budou mít akorát polámaný ruce a nohy a nebudou (...) Ale když to dotáhnout nějak (...) a budou se mít rádi, tak to půjde líp.“ (TEP3)

- „(...) v oratoři, kdy už jsou celkem naučený, že v nějakou hodinu je pak povídání, a že se lecos probírá, zase zábavnou formou s takovou loutkou (...)“ (PLZ1)

- „(...) aby nešli tou cestou za penězma, učíme je, co je v životě důležité a co ne (...)“ (PLZ2)

- „(...) z těch příběhů o Pejskovi a kočičce, vyplývaly různé vlastnosti, které děti měly poznat, pracovali jsme na tom, abychom těm dětem něco vštípli.“ (PLZ2)

Kromě aktivní práce prosazování hodnot je v odpovědích přítomný také osobní příklad vlastního života (C9), nabízení vhodných modelů chování a jednání. V kombinaci s osobním vztahem se tato metoda může stát velmi účinnou a to především v případě, že pracovník má ke klientům blízko i věkově, což je u dobrovolníků velmi obvyklé. Do této kategorie jsem zařadila šest segmentů textu z odpovědí pracovníků na všech pozicích ze tří středisek.

- „(...) mají ty své oblíbený pracovníky a chtějí trávit čas se staršíma lidma, který mají jako za vzor, což si myslím, že je taky jako výjimečný (...)“ (KOB2)

- „(...) můžeme být třeba jejich vzory jo, že třeba tady můžou najít vzory jo v tý oratoři v těch animátorech nebo v těch, kteří tady pracují, a tak jako bejt vedený tým, že jsou spíš tažení a ne tlačení.“ (KOB3)

- „(...) třeba ve čtvrtek je tady fotbal pro ženaté muže od šesti do půl osmé a je schválně při provozu toho klubu, aby taková ta zdravá maskulinita jakoby té chlapské party tady to prostředí, kde je selhávající otec (...) jim většinou ty chlapi do toho chybí jako, (...) jo takže kontakt s těmi modely.“ (ZLN1)

Ve středisku v Kobylisých je velmi přítomný také požadavek na klienty, aby se starší angažovali pro mladší a přijímali roli animátorů, aby se naučili zodpovědnosti a dostáli svěřeným úkolům. Pracovníci to popisují takto:

- „(...) tak jim nabídnout nějakou funkci, nějakou činnost, že za to můžou být nějakým způsobem z odpovědnosti, že si ty své nápady mohou vyzkoušet na těch mladších, nebo je realizovat respektivě na těch mladších.“ (KOB1)

- „(...) že to děcko pokud už je starší a nemá zůstat jenom na nějaké úrovni toho dítěte, který si sem chodí hrát a má v něčem růst, nebo se v něčem posunout, tak je jedna z možností třeba to, že se zapojí do aktivit pro mladší.“ (KOB3)

Kromě nabídky sebe jako modelu pro klienty, se pracovníci také aktivně podílejí na doprovázení dětí na jejich životní cestě a to zejména při řešení krizí nebo těžkých životních situacích, ale i při hledání odpovědí na různé otázky jejich života. Už jsem zmiňovala, že znevýhodněné děti a mládež se často dostávají do situace, kterou neumí nebo nemohou vyřešit samy (C7). Střediska disponují také pracovníky, kteří jsou pro tuto práci školeni.

- „(...) ale tam šahám po těch nejproblémovějších, aby ti lidi, co tu dělají to zvládali, protože zatím jsem nevěnoval tolik pozornost pro odbornou kvalitu zaměstnanců jako takovou to co zvládáme jako salesiáni (...)“ (ZLN1)

- „(...) no a neumí si s tím poradit, no tak třeba to řešíme, uděláme takový ty rozbor pro a proti, v podstatě SWOT analýzu a několikrát a pomáháme mu ujasnit si jakoby co potřebuje, takže někdy je i ta zakázka takto konkrétní a je z toho poznat, ano v tu chvíli jsme ti pomohli při tom tvém rozhodování.“ (ZLN1)

V daleko větší míře se ale pracovníci věnují doprovázení klientů v jejich konkrétní situaci a pomáhají jim orientovat se v otázkách jejich života, se kterými děti a mladí lidé přicházejí (C20). Do této kategorie jsem zařadila celkem šestnáct segmentů textu z odpovědí pracovníků ze všech středisek a na všech pracovních pozicích.

- „Duchovní doprovázení mladého člověka, těch, kteří přicházejí s otázkami ze spirituálního charakteru. Je zde prostor, kdy mohou přijít za pracovníky, např. za salesiánem, za věřícím a ti mladí lidé hledají odpovědi na své otázky.“ (KOB1)

- „My se tady snažíme je vychovávat v křesťanském duchu. Ne že bychom někoho nutili. Když se to tady otevřelo první rok a teď je vidět, že za tu dobu se trochu změnili.“ (TEP3)

Ve svých výpovědích pracovníci poukazují na určité souvislosti mezi běžnou každodenní a možná zdánlivě nevýznamnou činností nebo hrou, kterou ale dělají s úmyslem dítě vést, přispět k jeho rozvoji k důstojnému a naplněnému životu.

- „(...) to že někoho dneska naučím hrát člověče nezlob se, ho nakonec může v konečném důsledku přiblížit k tomu, že se stane slušným občanem a poctivým člověkem, taky proto, že ho to prostě naučím, pomůže mu nějak smysluplně trávit volný čas rozvine to jeho osobnost, takže bude mít třeba nějaké aktivity v životě, které mu budou přinášet radost ať už to bude něco přinášet, nějaký obrázky na počítači v grafickém editoru a nebo bude dělat fotky, nebo malovat, nebo co všechno ještě tady ty děcka mají, mají možnost dělat, a tohle to všechno jsou takové střípky, které dohromady mají pomoci tomu člověku žít, žít smysluplný život důstojný.“ (TEP1)

- „(...) pomoci těm děčkám, najít vlastní já, sebeidentifikaci že jo, a jestli se toto podaří, tak se vyhrálo, že jo, protože co je nejdůležitější (...) aby se tam vyloupl sedmnácti, osmnáctiletý člověk a aby věděl kdo je, že jo, aspoň trochu (...)“ (ZLN1)

I když odpovídali salesiáni, zaměstnanci i dobrovolníci, je třeba konstatovat, že kvalita odpovědí salesiánů je mnohem vyšší. Zaměstnanci používají obecnější výrazy (např. „v křesťanském duchu“ TEP3, „pokračovat v tom, co začal Don Bosco“ ZLN2), zatímco salesiáni jsou schopni popsat konkrétně, v čem doprovázení spočívá („snažíme se ztišit a zreflektovat ten den“ PLZ1 nebo citace viz. výše TEP1)

Salesiáni se ve dvou případech také zmínili přímo o nabídce duchovních programů (C21).

- „To je pro nás, nejkličovější okamžiky. Kteří se snažíme pracovat i po té spirituální stránce největší okamžiky, kdy ty děti vidí pracovníka se modlit, kdy tu spiritualitu žije (...)“ (KOB1)

- „(...) tak si myslím, že ani ne tak to co nabízíme prostřednictvím sociálních služeb jako ... jako že vedle těch sociálních služeb, nebo, že ty sociální služby, jako ozdobíme nebo děláme ten nadstandard ještě té salesiánské spirituality (...)“ (ZLN1)

Stejně jako v okruhu potřeb i v okruhu, jak na ně střediska odpovídají, pracovníci hojně zmínili podmínku přizpůsobení se možnostem a schopnostem klientů (C12). Do této kategorie jsem přiřadila dvanáct segmentů textu z odpovědí salesiánů a zaměstnanců ze všech středisek.

- „(...) do otevřeného klubu, protože (-) tam ty děti vlastně přichází dobrovolně, kdy se jim chce, nejsou vázaný nějakou povinností někam pravidelně docházet (...)“ (PLZ1)

- „(...) není to na tak vysoké úrovni, jako třeba ta hudebka, protože ty děti by nezvládly ty nároky (...)“ (PLZ2)

- „(...) protože oni asi většinou nejsou schopni si sednout někde do boxu a povídat si jenom tak, takže spíš to je u těchle aktivit.“ (ZLN)

Z odpovědí vyplývá potřeba neustálé bdělosti a schopnosti dobře rozlišovat a hledat možnosti individuálně vzhledem k osobní situaci každého klienta (C12).

- „(...) vyloženě nejsme tam proto, abychom to, co si připravíme, tak mervomocí jim podstrčili, trošičku se jako snažíme vytušit v jakém rozpoložení oni jsou, a co potřebují a jestli ten náš návrh má šanci se potkat s tím, na co třeba oni jsou nachystaní (...)“ (PLZ1)

- „Pro někoho je lepší to za něj zaplatit a nic nechtít a být rád, že ten člověk, že rodinný zázemí takový, že je absolutně nepodnětný a když bude týden někde venku, tak se tam mnoho naučí.“ (TEP1)

Ve své činnosti střediska také odpovídají na potřebu pomoci se zvládnutím školy (C11).

- „Školní děti, tam se snažíme, zase je podporovat, motivovat v tom, že vzdělání je dobrý, že je důležitý, abychom jim pomohli (...)“ (TEP1)

- „(...) tak rádi chodí s ním jaksi pobýt a součástí toho pobytí s tím pracovníkem je, že napíšou domácí úkol (...)“ (TEP1)

- „Výsledkem je, že dítě si splní ten svůj osobní cíl. Třeba si zlepšit známku. Tak je šťastné. Nebo si najde brigádu.“ (TEP2)

Nejvíce se doučování a pomoci se školou věnují ve středisku v Teplicích, ale zmiňovali je také ve Zlíně a v Plzni.

Další prvek, který se objevil v odpovědích sice jenom jednoho střediska, ale nepřímo se dá vytušit i z činností ostatních středisek je podporování protagonismu dětí a klientů (C15). Nechává se na klientech, aby si vybrali činnost, kterou chtějí provozovat a do které se chtějí zapojit. Tím vzniká velké množství příležitostí, při kterých si děti procvičují svoje komunikační schopnosti, jsou vystaveny konfrontaci s vrstevníky i dospělými, musí se rozhodovat a za svá rozhodnutí nést zodpovědnost. To vše se děje v prostředí, které je díky pracovníkům a animátorům bezpečné, protože nedovolí vznik velkých konfliktů a traumatizujících zážitků, ale spíše pozitivním způsobem si osvojují vhodné formy jednání a chování.

- „(...) se tak jako pozdraví, pak si vyberou co by chtěli dělat, pokud to nemůžou dělat samy, tak poprosí někoho, kdo by to mohl dělat s nima, nebo se zeptají jestli by to s nima nechtěl někdo dělat (...)“ (KOB1)

- „Tak, pracuje se tady tak, že se vychází vstříc těm klientům, kteří by si rádi třeba zahráli fotbal, nebo pingpong, člověk jde a hraje s nima (-), to si myslím, že je tady nejpodstatnější, nebo nejčastější forma to, jak to tady probíhá (...)“ (KOB2)

Děti a mladí lidé tráví ve střediscích několik hodin denně, což je pro některé v jejich časovém rozvrhu hned po škole asi nejobjemnější časový úsek, proto se dá předpokládat celkem významný dopad na utváření životních postojů a celkový rozvoj (C16). Střediska mládeže nabízí širokou paletu zájmových aktivit, her, sportovišť apod., což zaměstnanci sice zmiňovali, ale zdaleka ne jako to nejdůležitější v jejich práci.

- „(...) něco zahrát, dělat nějakou činnost, my tam nehrajeme jenom hry, třeba se něco tvoří, něco si uvaříme upeče se něco, tak i tam je takový pokus, taková nabídka, jako nabídnout jim něco smysluplného a nejméně se poflakovat venku.“ (PLZ1)

Kromě využití toho co nabízí přímo středisko, zmiňovali všichni zaměstnanci také různé další akce pořádané o prázdninách a víkendech.

- „(...) na jednorázových akcích, což jsou nějaký víkendovky nebo v létě strávení času na táboře nebo v zimě na horách (...) jsou tam celý den, to znamená, že člověk má, pracovníci toho střediska mají možnost nahlídnout do toho, jak ty děti opravdu žijí a fungují jako v normálním životě (...)“ (KOB1)

- „(...) že trávíme tam s nima čtyřicet hodin, což je jako hrozně času, kdežto v běžném provozu s nima trávím čtyři hodiny denně a navíc, když oni nemají náladu na nás, tak se prostě sbalí a odejdou, na tý jednorázovce tam (-) s náma budou, protože tam s náma musí být a musí se, musí nějakým způsobem reagovat na nějaký nepříjemný situace. Takže pro nás je to důležitý, že poznáme je, že poznáme něco z jejich soukromí nebo z toho jak žijí z jejich nitra, máme více času se jim věnovat.“ (KOB2)

- „(...) takže vznikají víkendové akce, tábory. To je pro nás, neklíčovější okamžiky. Kde se snažíme pracovat i po té spirituální stránce největší okamžiky, kdy ty děti vidí pracovníka se modlit, kdy tu spiritualitu žije.“ (KOB1)

Jak je znát, tábory a víkendové akce doplňují činnost střediska o další dimenzi, protože tam se pracovníci i klienti potkávají ještě v jiných situacích, než ve středisku, vzájemné poznání i vztahy se mohou prohlubovat, je možné připravit i další programy, které v běžné činnosti střediska nejdou uskutečňovat. Při těchto akcích vzniká vzácný prostor pro nabídku také duchovních programů i zážitků.

Poslední kategorii jsem nazvala vytvoření výchovné komunity (C17). Do této kategorie jsem zařadila pět segmentů textu z odpovědí salesiánů a pracovníků tří středisek.

- „Máme takový nějaký ty aktivizační služby, (...) abychom podpořili fungování, nejen těch dětí, abychom těm dětem dali příležitost, ale abychom podpořili fungování celé rodiny, protože to multiplikuje efekt potom té samotné výchovy těch dětí, té přímé výchovy.“ (TEP1)

- „Chodíme do rodin a říkáme, co by mohli pro to dítě udělat a co ne.“ (TEP2)

- „My jsme právě přemýšleli, jak zapojit více ty rodiče. Dělali jsme akce pro rodiče.“ (PLZ2)

- „Jedna z takových základních charakteristik, kterou máme, tak je (-) (...) tak je to, že se snažíme spojovat práci střediska a farnosti dohromady, takže to má jakoby, všechno má spojitost, všechno je spojený a je to jako by cíleně přesto, že to někdy je komplikovanější, (...) aby se tyto dva světy potkávaly, protože se navzájem obohacují, protože farnost, kdyby nedělala nějakou diakonickou službu církve tak je to jakýsi záprdek, (...). Středisku by bez dobrovolníků a toho spirituálního náboje uniklo, (...) taky by bez toho fungovalo hůř a slabě (...).“ (ZLN1)

Pokud se v případě znevýhodněných dětí a mladých lidí podaří organizovat aktivity, díky kterým se rodiče mohou zapojit do činnosti střediska, bývá to pro celou situaci dítěte velice prospěšné a nezdá se pomůže i rodičům. Všechna střediska salesiánů (vyjma střediska v Teplicích) jsou v jenom společném areálu s kostelem a farností. Soužití farnosti a střediska, kde přicházejí znevýhodnění klienti, nezdá se přináší také komplikace, přesto je v salesiánské farnosti vždy důležité, aby středisko nebylo jenom jakýmsi dílem salesiánů, ale dílem církve a to především té místní.

5.1.5.4. Jaké jsou cíle pracovníků středisek

Tomuto okruhu se budu věnovat mnohem více zevrubně, protože cílem tohoto výzkumu je činnost střediska, cíle pracovníků považuji za vhodné doplnění a dokreslení uceleného pohledu. Formulování osobních cílů bylo horší a nejvíce se s tím potýkali dobrovolníci, často sklouzávali opět do popisování činnosti, takže některé jejich odpovědi jsem využila v předchozí oblasti.

Kategorie s největším objemem segmentů textu jsou – osobnostní výchova (D6), šest segmentů textu – a životní orientace a duchovní doprovázení (D7), také šest segmentů textu. Jak je zřejmé z předchozích okruhů i kategorií, hlavním těžištěm činnosti střediska je nabídnout dětem a mladým lidem prostředí a zkušenosti, které by co nejvíce eliminovaly jejich znevýhodnění a zároveň je doprovázet na jejich životní cestě, aby mohli svůj život prožít co nejdůstojněji. Toto se ještě výrazněji projevuje v cílech pracovníků, kde někteří přímo formulují i zprostředkování zkušenosti víry v Boha a setkání s ním.

- „(...) mít z dítěte za deset let nějakýho dobrýho člověka, kterej by byl schopnej obstát v té dnešní společnosti a nejt s tím davem a občas jít i proti davu a stát si za svýma vlastníma jako hodnotama, který si jako vytvoří (...).“ (KOB2)

- „Sledujeme kromě sociálního rozvoje, a sociální pomoci, i ten prvek, kde se snažíme mladým lidem ukázat křesťanské hodnoty v každém člověku (...).“ (KOB1)

- „(...) když vezmu ten cíl v naší činnosti je poctivý občan dobrý člověk (...)“ (TEP1)

- „(...) ten obecnější cíl je přivádět děti k víře a k Bohu (...)“ (KOB2)

- „(...) takovej vzdálenější cíl, jakoby (---) jakoby dostat z těch dětí jednak jakoby napomocť tou naší malou trochou tomu, aby ty děti se, jakoby rozvinuly (-) do nějakýho plnýho lidství a tam kde je to možný, tak je třeba i přivést k Pánu Bohu k setkání s Bohem (...)“ (PLZ1)

Dvakrát byla jako cíl zmíněna prevence sociálně patologických jevů (D2) a jedenkrát posílení sociálních kompetencí (D5).

V odpovědích na cíle poněkud ubylo spontánnosti a více zazněly formulace, které jsou výsledkem nějaké dlouhodobější reflexe nebo jednoduše přijetí toho, co si středisko klade za cíl. Uvědomila jsem si nepříznivou situaci, které jsou střediska v naší společnosti vystavena, což je jakési obecné přesunutí náboženství čistě do soukromého života, takže vedení k víře v Boha není ve společnosti ani hodnota, ani žádoucí počínání, není tedy nijak hodnoceno společensky a není ani vhodným prostředkem pro finanční zajištění. Tato skutečnost může negativně ovlivňovat především reflexi pracovníků, kteří jsou nuceni ve formulacích pro úřady klást důraz na jiné, méně důležité hodnoty, než na ty, které považují za skutečně podstatné. To se projevilo například v odpovědích pracovníka ze Zlína, kde v popisu činnosti, pracovník popisoval, jak je důležité propojit farnost se střediskem a stěžejní pro něho byla salesiánská spiritualita, dokonce přiznal, že pro inspekci naplňování standardů sociálních služeb by se musel připravit jinak, ale v cíl své práce popsal tak, že se v něm víra v Boha vůbec neprojevila.

- „(...) jako že vedle těch sociálních služeb, nebo, že ty sociální služby, jako ozdobíme nebo děláme ten nadstandard ještě té salesiánské spirituality (...) Samozřejmě kdyby tady byla inspekce sociálních služeb, tak tu začnu jako vytahovat jako si před tím zas přečtu nějakou chytrou knížku.

Tazatelka: Já bych opravdu chtěla slyšet co tu je, ne co by tu mělo být.

Jasně, (-) tak v tomto smyslu si myslím, že pro ty děcka takto vytváříme salesiánský prostředí díky těm dobrovolníkům, který tu máme, tak se to prostředí toho klubu jako-by prodchne tou salesiánskou spiritualitou jo (-) a (-) a z toho asi mají ty děcka asi nejvíc, že neprivileguju ten, (-) osobní kontakt tu péči jo s tím, s tím děckem (...) (ZLN1)

Později v dotazu na cíl, ten samý pracovník odpověděl takto:

- „(...) aktivně posilovat schopnost mladých lidí, aby porozuměli sami sobě, situaci, ve které žijí a posilovat dovednost uplatnit se ve společnosti a navázat zdravý mezilidský vztah.“ (ZLN1)

Dalším významným cílem, zejména pro salesiány je vytvoření výchovné komunity (D8), zejména propojování kontaktů mezi jednotlivými zařízeními, které se dětem věnují se středisky a farnostmi.

- „A třetí velký cíl, můj, tzn. člověka, který je nahoře, tak sleduji, aby práce byla propojena s ostatními zařízeními a tím i s ostatními organizacemi, s komunitním projektem (...). Propojování jednotlivých kanálů mezi jednotlivými organizacemi, spolupráce se školami, se sociálními kurátory, s farnostmi, a s dalšími: klub SKM, sociálně právně ochranou dětí a podobně.“ (KOB1)

Ještě byly zmíněny cíle, vyplnit volný čas klientů (D1), vzdělávání (D3) a pomoc v krizi (D4), ale proti zmíněným cílům spíše velice okrajově, hlavním cílem zůstává doprovázení v životní orientaci a osobnostní rozvoj.

5.1.5.5. Některé další prvky, které mají vliv na činnost středisek

Tento okruh je velice nesourodý a bylo pro mě nelehkým úkolem nějak uspořádaně zmínit další skutečnosti, které mají velký vliv na kvalitu práce středisek a při tom úplně nepatří do předchozích okruhů, nebo dokonce ani nezazněly v rozhovorech, ale jsou pozorovatelné ve všech střediscích.

Aniž bych to nějak předem předpokládala, všichni salesiáni i sestra salesiánka, se kterými jsem natáčela rozhovor pro tuto práci, jsou ve střediscích v pozici vedoucích pracovníků. Všichni spontánně uvedli jako svoji první cílovou skupinu zaměstnance a dobrovolníky střediska (E1).

- „Cílová skupina, s jakou já, jako ředitel střediska pracuji je, jsou především moji podřízení pracovníci, všech čtyř sektorů (...).“ (KOB1)

- „Takže ta hlavní cílová skupina pro mě jsou: dobrovolníci a pracovníci, především studující v Praze, nebo ti co studovali a připravují se na vstup do života. (KOB1)

- Tak určitým způsobem ta cílová skupina moje jsou i ti zaměstnanci a dobrovolníci a různí lidé, (...).“ (TEP1)

- „(...) skupinou adresátů jsou taky naši vedoucí z největší části, nebo převážná skupina nejsou zaměstnanci, vlastně lidé, kteří tady zajišťují veškerou zájmovou činnost.“ (PLZ1)

- „(...)tak na prvním místě je cílová skupina dobrovolníci, a když to zúžím, s kterými pracuju, tak dospělí dobrovolníci, (...) protože tady je zapojeno asi sto šestnáct dobrovolníků (...).“ (ZLN1)

Tito vedoucí pracovníci také popsali, co potřebují:

- „(...) je uschopnit k tomu, aby jednak dělali tu pedagogicko-sociální práci, ale i to, čemu se říká evngelizace v tom užším slova smyslu (...)“ (TEP1)

- „(...) takže ne všichni dospělí dobrovolníci farníci potřebují nějakou péči, velkou (...)“ (ZLN1)

- „Oni chtějí prostředí, prostor kde se mohou seberealizovat, kde se můžou realizovat myšlenku pomoci druhým, mohou nabídnout druhým čas, svoje vlohy, nadání (...)“ (KOB1)

Vzhledem k tomu, dobrovolníci jsou především studenti, tedy mladí lidé a často i vrstevníci klientů, jsou zaměstnanci většinou přijímáni právě z řad dobrovolníků. Značné úsilí se věnuje jejich profesní formaci a vzdělávání, ale také doprovázení a duchovnímu růstu. Ve dvou střediscích je to dokonce tak, že pracovní místo se nabízí pouze dobrovolníkům. Takže zaměstnanci a zejména dobrovolníci nejsou jenom ti, kdo se na pastorační střediska podílí směrem ke klientům, ale pro salesiány jsou prvním objektem pastorace. Toto uspořádání umožňuje a zprostředkovává účinnou formaci zaměstnanců a dobrovolníků. To, co oni sami prožívají ve vztahu k salesiánům (podporu, vedení, orientaci v životě a víře, utváření společenství apod.), to jsou schopni také poskytovat klientům, protože udělají osobní zkušenost se salesiánským stylem výchovy a pastorace.

- „Mladí lidé jsou přitahováni tím, že jsou zde lidé, dospělí, kteří svůj život už prožívají, kteří jsou pevně zakotveni ve své víře.“ (KOB1)

- „Hodně si váží zpětné vazby, zvláště konstruktivní zpětné vazby. Cení si prostoru ke vzdělávání, který koresponduje s jejich prací, s tím co dělají prostor, kde mohou růst a kde nějakým způsobem si vyhledávají své budoucí povolání, co chtějí dělat v budoucnu (...)“ (KOB1)

- „Často se stávalo stává, že třeba někdo přijde a poprosí o rozhovor nebo se spontánně k tomu rozhovoru dostaneme a když se s těmi dospělými naváže vztah, tak ty lidi se ptají dál a někdy to jsou věci (-), že sdílí svoji životní situaci, někdy to jsou věci, že konzultují některý výchovný problémy třeba, a někdy to jsou věci, kdy ti lidé se ptají na otázky ohledně křesťanství našeho života, že se prostě něco ptají s oblasti života s Bohem, takže to jsou potom i dospěláci (...)“ (PLZ1)

S tím souvisí specifické uspořádání rolí ve středisku (E2), které má zhruba následující schéma: Vedoucí pracovník, vždy salesián a další salesiáni pracující ve středisku, úzká skupina zaměstnanců, ve většině případů se zkušeností dobrovolníka a velké množství animátorů dobrovolníků, mladých lidí, většinou studentů, v mnoha případech vrstevníků klientů, kteří se pohybují někde mezi děláním něco pro druhé a smysluplným trávením vlastního volného času a vytváření vlastních sociálních kontaktů.

- „(...) že do střediska mládeže se zvou dobrovolníci z farnosti, což je jedna z důležitých metod, kterou používám pro pastorační práci. Je to práce se spirituálním přesahem. Zde je důležité vlastní svědectví mladých lidí, kteří přicházejí do tohoto prostředí a svědčí o žité víře. A tím jeden z cílů byl pro mě dostat zde maximum, dobrovolníků a pracovníků, kteří přicházejí z prostředí víry, z prostředí, kde se otázky spirituality řeší, mají je v sobě živé a jsou schopni o nich hovořit (...)“ (KOB1)

- „Takže to spektrum té přímé práce s lidma je takhle otevřené, takhle široké a mezi tím stojí ta úzká parta zaměstnanců a zaměstnanců v tom širokém slova smyslu, protože jsou tady zaměstnaní spolubratři, jsou tady zaměstnanci jako čistokrevně zaměstnanci barmanka, vedoucí kroužků, sociálně právní ochrana dětí (...), protože tady je zapojeno asi sto šestnáct dobrovolníků (...)“ (ZLN1)

- „Potom pracovníci na dohodu o pracovní činnosti a asi dvacet dobrovolníků. Plus mínus je tady množství lidí v salesiánském centru, které se dál točí kolem našeho centra. Ta věková skladba je průměrně dvacet až dvacet pět let, většinou jsou to studenti, vysokých škol i středních škol (...). (KOB1)

- Dobrovolník na place, (...) je tu od toho aby, aby tady bylo živo, aby tady bylo příjemně, aby tady bylo lákavo pro ty děcka, aby tady vůbec měly důvod přijít, to znamená ty hry, atmosféru při hře oživuje, animuje, vytváří tu atmosféru (...)“ (ZLN1)

Toto široké společenství lidí vzniká vždy kolem salesiánské komunity a setkává se také v rámci farnosti. Pro dobrovolníky, kterých je větší počet, jsou stanovena pravidla a je jim svěřen specifický úkol animace, který dobrovolníci ve svých odpovědích také zmiňovali.

- „Oni to stanoví. Je to heslo na ten rok a my se podle toho řídíme. To si určí salesiáni. My jsme spíše ti zprostředkovatelé.“ (ZLN3)

- „(...) já první. Jdu za tím dítětem, představím se mu, řeknu, že jsem dobrovolník, že tady pracuju, a ukážu mu tady tu místnost, ukážu mu kde je recepce, kde si může půjčit klíčky, kde je záchod (...)“ (ZLN3)

- „A když začne něco takového vznikat, tak ten vedoucí to může narušit (...)“ (něco negativního např. hádka pozn. autorky) (PLZ3)

Právě taková struktura umožňuje vytvoření onoho specifického prostředí. Tímto se také vysvětlují kvalitativně méně hodnotné odpovědi dobrovolníků. Dobrovolníci mají ve středisku především udělat svou vlastní zkušenost a tím, že se podílejí na poslání střediska, utvářet svůj vlastní život, spíše než určovat jak má středisko fungovat, jsou ve střediscích většinou po dobu svého studia, což je proti salesiánům a zaměstnancům mnohem kratší časový úsek, nejsou nikdy ve vedoucích funkcích a jenom okrajově se podílejí

na materiálním, nebo finančním zajišťování chodu střediska, proto jejich pohled je jaksi z jiného úhlu, jsou totiž také klienti střediska. To ale v žádném případě neznamená, že nejsou vedeni k hlubšímu vhledu a pochopení činnosti střediska, je to po nich dokonce požadováno.

Další zajímavou kategorií, kterou jsem utvořila napříč různými okruhy je odvolávání se na Dona Bosca a jeho spiritualitu (E3).

- „To jsou ty hlavní cíle, co měl Don Bosco, z toho vycházíme. Měl cíl, aby děti vychovával v křesťanském duchu, aby měly střechu nad hlavou, aby si měly kde hrát.“ (TEP3)

- „(...) po vzoru Dona Boska, jak se seznamuje s jeho dílem, jak on ty děti vedl, myslím, si že to vychází z toho, to už je to určení.“ (PLZ2)

- „Ale myslím si, že ta základní myšlenka dávat, těm dětem co to potřebují, tu lásku v uvozovkách jakoby, tím, že jim chceme pomáhat, máme o ně zájem, tak tady tohle zůstane a doufám, že zůstává dál v tom, co Don Bosco začal.“ (ZLN2)

- „Ale také sledujeme salesiánskou linii, to poslání, výchova poctivého občana, a dobrého křesťana.“ (KOB1)

Jak je patrné v této kategorii jsou segmenty textu (celkem šest ze všech středisek a všech pracovních pozic) především z odpovědí nesalesiánů, to svědčí o tom že, poselství Dona Boska je známé i laikům, kteří se z něho inspiroují. Je to také silný sjednocující element, kterým salesiánská střediska disponují.

V rozhovorech jsem se také dotazovala na plánování (E4), jak probíhá a podle čeho určují cíle. Ve všech střediscích je podobný model plánování. Základní platformou pro plánování činnosti střediska je výchovně pastorační projekt Salesiánské Provincie ha.⁹⁸ Jedná se o dokument salesiánů, ve kterém jsou shrnuty hlavní cíle a strategie působení salesiánů u nás. V případě středisek sester salesiánek je to Organický projekt provincie,⁹⁹ ve kterém je jedna část věnovaná pastoraci a evangelizaci. Na plánování v konkrétním středisku se potom podílejí všichni zaměstnanci, kteří jsou s provinčními projekty seznámeni a střediska pak vytváří plán pro konkrétní reality. V určování cílů hrají klíčovou úlohu právě potřeby klientů, potřeby teritoria, různé výzkumy, které ve střediscích probíhají a samozřejmě pastorační plány obou provincií. Střediska jsou tak schopna celkem jasně vymezovat svou činnost a identitu a neustále aktualizovat svou činnost podle potřeb klientů. Ve všech střediscích probíhá každoroční plánování a hodnocení

⁹⁸ Vnitřní dokument salesiánů. SALESIÁNSKÁ PROVINCIE PRAHA: Výchovně pastorační projekt provincie 2007. <http://www.sdb.cz/ke-stazeni/salesiani-v-praxi/>. (31. 1. 2011)

⁹⁹ Vnitřní dokument salesiánek. PROVINCIE KONGREGACE DCER PANNY MATIE POMOCNICE: Organický projekt inspektorie CEL 2009-2015.

a jedenkrát až dvakrát do roka ještě jakási revize případně doplnění, pokud je potřeba. V této kategorii nejvíce odpovídali salesiáni a potom zaměstnanci.

- „(...) aby jich nebylo moc a aby byly opravdu reálné. Cíle, které se dají měřit a které úzce korespondují jednak s potřebou klientů a jednak se salesiánským posláním střediska v Kobylisích. Z toho vychází roční plán sociálně výchovný, nebo výchovně pastorační plán, který vždy v polovině roku reflektujeme, jak se nám to podařilo.“ (KOB1)

- „(...) ten obecný cíl je nadčasový a pak už je důležité jenom najít ten způsob, jak ho realizovat v tom konkrétním okamžiku s tou konkrétní skupinou dětí a mládeže, nebo dětí nebo mládeže, a nebo i těch dobrovolníků, aby získali to, co potřebují, ať je to pro život a nebo pro tu práci s těmi, kteří sem přicházejí, (...)“ (TEP1)

- „Tak jako třeba z nějaké analýzy situace, (nesrozumitelné) vůbec jaké tady děti mám, co v týhle zóně potřebujou, nebo co potřebuje tahle ta lokalita.“ (PLZ1)

Poslední kategorie, které se chci věnovat, nevychází z rozhovorů, protože ji nikdo přímo nezmínil, ale která je patrná na první pohled při návštěvě všech středisek. Jedná se specifickou výzdobu a uspořádání prostoru (E5). Všechna střediska jsou velmi pěkně a hodnotně vyzdobená¹⁰⁰ obrázky, povzbudivé citáty, výrobky dětí, fotografie z různých akcí apod. což velice umocňuje prostředí přijetí a vztahů. Výzdoba je hodnotná i esteticky a ve střediscích se dbá na úklid prostorů. Střediska jsou také specificky uspořádána. Klient se v podstatě nedostane do střediska tak, aby se s nikým nepotkal a aby cestou nenarazil alespoň jedenkrát na stručný a výstižný seznam pravidel a nabídek aktivit. Celkové uspořádání vypadá asi takto: Stěžejním místem je vždy nějaký velký přehledný prostor, kde jsou umístěny pinpongové stoly, stolní fotbaly a stolky, židle, křesílka apod. V tomto prostoru je na nějakém strategickém místě umístěné pracoviště (bar, půjčovna, recepce), kde je většinou počítač a vždy nějaký pracovník, který při vydávání pomůcek nebo prodeji občerstvení má přehled o situaci. Prostory včetně nábytku, výzdoby a her jsou uspořádány tak, aby byly přehledné a nevznikala žádná nepřehledná místa. Na tento prostor navazují další klubovny a dílny, kde jsou vždy další pracovníci. Pokud má středisko venkovní prostory, jsou uspořádány podobně, tak aby splňovaly kritérium přehlednosti. Tyto skutečnosti velice napomáhají udržet specifické salesiánské prostředí a ve velice krátké době postřehnout případné problémy, které vznikají, aniž by se klienti cítili kontrolováni.

¹⁰⁰ Viz. fotografická příloha č. III.

6. Závěr

Po provedení syntézy se pokusím identifikovat významné prvky, přispívající ke kvalitě činnosti středisek v práci se znevýhodněnými dětmi a mládeží, případně navrhnout strategie rozvoje v oblastech, kde by se jejich činnost mohla rozvinout.

Pracovníci středisek dobře znají lokalitu, ve které působí a ze které k nim přicházejí jejich klienti. Znají a orientují se ve znevýhodněných svých klientů. Umí vyhodnotit jak nepříznivou sociální a rodinnou situaci, tak také důsledky a další znevýhodnění, které tato nepříznivá situace působí v životech klientů, např. nepřijatelné způsoby chování a jednání, problémy se školní docházkou, různé nerozvinuté kompetencí a dovedností apod. Větší kompetenci v posouzení znevýhodnění svých klientů prokázali především salesiáni a zaměstnanci, v menší míře se v této problematice orientují dobrovolníci.

I když asi polovina středisek pracuje také s dětmi z romské menšiny, nepovažují to u nich za znevýhodnění, ale řadí je k sociálně znevýhodněným jako ostatní klienty. V tomto bodě navrhuji strategii, více prohloubit specifika znevýhodnění dětí a mladých lidí z romské menšiny.

Pracovníci středisek také dobře znají potřeby svých znevýhodněných klientů. Velmi dobře se orientují v potřebách vyplývajících se sociálního znevýhodnění a špatného rodinného zázemí, kde ústřední místo zaujímají potřeby přijetí, naslouchání, navázání zdravých mezilidských vztahů. Tyto potřeby si uvědomují pracovníci na všech pozicích a zaujímají největší objem potřeb, o kterých se pracovníci ve svých odpovědích zmiňovali. Pracovníci, především salesiáni a zaměstnanci, vnímají potřebu svých klientů uvědomit si a řešit svoji akutní nebo dlouhodobou nepříznivou situaci, ve které se nacházejí. Právě dlouhodobě nepříznivé podmínky působí negativně na rozvoj klientů a vznikají další potřeby, jako je pomoc se zvládnutím školy, naučit se chovat a jednat sociálně přijatelně apod.

Kromě potřeb zapříčiněných ve velké míře znevýhodněním, se také zaměřují na obecné potřeby, které mají všechny děti a mladí lidé, jako je potřeba, rozvíjet své schopnosti a dovednosti, potřebu přijetí, být doprovázen a podporován, nalézt smysl života, vytvořit si a uspořádat hodnotový žebříček a pojetí sebe, světa a Boha a také chápou, že v případě znevýhodněných klientů, tyto obecné potřeby mají svá specifika a problémy. Klíčovou a společnou potřebou klientů i středisek je, přizpůsobit činnost středisek možnostem a schopnostem klientů.

Střediska vyvíjí velké množství aktivit a činností, které odpovídají na potřeby klientů a přispívají jak k řešení jejich osobní nepříznivé situace, tak jejich celkovému rozvoji.

Základní nabídkou všech středisek je specifické salesiánské prostředí, otevřené, bohaté na vztahy a pozitivní sociální zkušenosti, jehož bezpečí je zajišťováno pro klienty

srozumitelnými jednoduchými pravidly, salesiánskou asistencí – neustálou přítomností pracovníků, salesiánskou animací spočívající v aktivním přístupu ke klientům, podílením se na jejich hrách, ale vždy podněcující jejich protagonismu a spoluutváření každé aktivity a vytváření vrstevnických skupin a kontaktů. Klíčovou úlohu v tomto procesu hraje velké množství dobrovolníků, kteří zde plní svou specifickou roli animátora. K takovému prostředí také velkou měrou přispívá celkové specifické uspořádání prostoru a výzdoby střediska bohaté na hodnoty s velkou snahou o estetické uspořádání a velmi se dbá také na úklid.

Salesiáni a zaměstnanci jsou vyškoleni a disponují kompetencemi umožňujícími pomáhat dětem uvědomit a případně řešit svoji dlouhodobou nepříznivou situaci nebo případnou akutní krizovou situaci.

Nemalé úsilí se věnuje pomoci dětem se zvládnutím školy, rozvoji osobních schopností a dovedností a kvalitní smysluplné náplně jejich volného času, který u znevýhodněných klientů zaujímá každodenně nezanedbatelný časový úsek. I když i tyto činnosti jsou důležité, v salesiánských střediscích se stávají spíše příležitostí a prostředkem pro naplňování těch ještě hlubších potřeb klientů, jako je vytvořit si žebříček hodnot, najít životní orientaci, nalézat smysl života a uspokojení duchovních potřeb. Střediska na tyto potřeby odpovídají především nabídkou osobního, angažovaného a dlouhodobého vztahu mezi klienty a pracovníky, osobním příkladem, sdílením života, prosazováním hodnot a aktivním svědectvím o postojích a prožívání života z víry v Boha. Jsou připraveni klienty na jejich cestě doprovázet a podporovat je, a také přímo nabízí zkušenosti a programy s duchovním zaměřením. Zaměření na prosazování hodnot i duchovních, nalezení smyslu života a modelová výchova osobním příkladem, zaujímala v odpovědích respondentů mnohem více prostoru, než nabídka aktivit, které provozují ve střediscích.

Velkou pozornost věnují střediska tomu, že se snaží přizpůsobit svou nabídku schopnostem a možnostem klientů, při čemž starostlivě dbají na to, aby je tato nabídka ve všech směrech rozvíjela. Toho jsou pracovníci schopni díky specifickému systému uspořádání kolem charismatické řeholní komunity, která je nositelkou a animátorkou poslání a pozorností ke skladbě a potřebám klientů. Tyto dva prvky jsou integrovány v systému pravidelného plánování a vyhodnocování činnosti střediska. Společné poslání vyjádřené ve spiritualitě Dona Bosca, se kterým jsou seznamováni pracovníci na všech pozicích, se tak stává důležitým sjednocujícím prvkem pro celé spektrum lidí, kteří se na činnosti střediska podílejí.

Pracovníci středisek, zejména salesiáni, věnují také nemalé úsilí vytvoření výchovné komunity, tedy přizvat k práci s klienty další organizace, rodiny klientů, farnosti, školy

aj. aby vytvořili síť, která působení středisek může učinit efektivnější. Celkem málo jsem zaznamenala spolupráci se školami a úsilí o rozvoj na tomto poli, zato úsilí o propojení s farnostmi nebo rodinami klientů je poměrně časté. Také v tomto případě navrhuji prozkoumat možnosti spolupráce se školami, které navštěvují klienti středisek. Spolupráce s ostatními pedagogy, kteří se dětem věnují každý den, by mohla být v mnohém užitečná.

Posledním prvkem, který zmíním, je specifická role dobrovolníka animátora, který je v mnoha případech vrstevníkem nebo alespoň věkově velice blízko klientům. Tím se animátoři mohou stávat vzory pro klienty, které jsou reálné a dostupné. Pracovníci středisek dosvědčují, že se to v některých případech daří a z klientů, i těch znevýhodněných, se stávají animátoři, kteří přebírají zodpovědnost za různé aktivity pro mladší klienty.

Díky této své činnosti se střediska stávají místy schopnými nabízet účinné odpovědi na potřeby svých znevýhodněných klientů, a to jak na potřeby vyplývající z jejich znevýhodnění a tak přispívat ke zlepšení jejich osobní situace, tak také na hluboké otázky lidského života. **Střediska tak svou činností opravdu přispívají k uskutečnění díla spásy dětí a mladých lidí, kteří je navštěvují** a nejen jich, ale i všech ostatních, kteří se na jejich činnosti chtějí podílet.

Použitá literatura

Dokumenty církve

BOSKO, Jan: List, in: Denní modlitba církve III. 31. ledna Sv. Jana Boska, kněze, druhé čtení. Vatikán 1988.

BOSCO, Don Giovanni: Dopis z Říma in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Řím 1984.

BOSCO, Don Giovanni: Preventivní systém při výchově mládeže in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Řím 1984.

BOSCO, Don Giovanni: Dal regolamento per le case della Società di S. Francesco di Sales, in Costituzioni e regolamenti istituto Figlie di Maria Ausiliatrice. Řím: Scoula tipografica privata FMA, 1982.

DICASTERI PER LA PASTORALE GIOVANILE FMA-SDB. Spiritualità Giovanile Salesiana, un dono dello spirito alla famiglia salesiana per la vita e la speranza di tutti. Řím, 1996.

DRUHÝ Vatikánský koncil: Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě Gaudium et spes, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-132-6 (KKC)

DRUHÝ Vatikánský koncil: O apoštolátu laiků Apostolicam actuositatem, (ze dne 18. listopadu 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-132-6 (KKC)

GENERÁLNA RADA SDB, ODBOR PRE SALESIÁNSU PASTORÁZIU MLÁDEŽE. Salesiánska pastorácia mládeže, základna koncepcia. Bratislava: Vydavateľství Don Bosco 1999.

PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR: Kompendium sociální nauky církve. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008. ISBN 978-80-7195-014-1

RUA, Don, dopis z 24.8.1894, in Stanovy Společnosti svatého Františka Saleského. Řím 1984.

Tištěné publikace

AMBROS, Pavel. Teologicky milovat církev. Vybrané statě z pastorální teologie. Olomouc: Centrum aletti, 2003, ISBN 80-86715-11-6.

ANZENBACHER, Arno: Křesťanská sociální etika. Úvod a principy. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury 2004. ISBN 80-7325-030-6

AUGUSTIN, Jozef. Křivda odpuštění smíření. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2000. ISBN:80-7192-406-7

- BOSCO, Don Giovanni: Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sac. salesiano Giovanni Batt. Lemoyne. S. Benigno Canavese: Scuola tipografica a libreria salesiana, 1904.
- BOSCO, Don; Můj život pro mladé, vzpomínky zakladatele salesiánů. Praha: Portál 2007, ISBN 978-80-7367-247-8
- HENDL, Jan: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-040-2
- JEDLIČKA, Richard, KLÍMA Petr, KOŤA Jaroslav, NĚMEC, Jiří, PILAŘ, Jiří. Děti a mládež v těžkých životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí. Praha: Themis 2004. ISBN 80-7312-038-0
- KOŠČ, Stanislav. Katolícka sociálna nauka. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružoberku 2007. ISBN 978-80-8084-151-5.
- MATOUŠEK, Oldřich. Slovník sociální práce. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0
- MILÖHNER, Miroslav. Selhávající výchovné prostředí z hlediska práva, in Riziková mládež v současné společnosti- Sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí konané pod záštitou projektu PHARE 2003 RLZ – opatření 2.1: Hradec Králové: Kralovéhřradecký kraj a Katedra soc. práce a soc. politiky univerzity HK, 2006. ISBN 80-7041-044-2.
- NEŠPOR, R. Zdeněk (ed.). Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004. ISBN 80-7330-061-3.
- OPATRŇÝ, Aleš. Pastorec v postmoderní společnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-557-8.
- OPATRŇÝ, Aleš. Cesty pastorec v pluralitní společnosti. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-930-1.
- PÖTHE, Peter. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-21-8.
- ŘÍČAN, Pavel. Psychologie náboženství. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4.
- ŘÍČAN, Pavel. S Romy žít budeme – jde o to jak. Praha:Portál, 1998. ISBN 80-717-250-5.
- ŠPIDLÍK, Tomáš – RUPNIK, Marko I. Nové cesty pastorální teologie, Krása jako východisko. Olomouc: Centrum aletti, 2008. ISBN 978-80-86715-97-1.
- VACKOVÁ, B. , FARKAŠOVÁ, H. Metodický list k problematice otevřených klubů při střediscích pro volný čas dětí a mládeže. Praha: Institut dětí a mládeže MŠMT ČR, 2002.

Internetové zdroje a nepublikované zdroje

- BENEDIKT XVI. in: Promluva papeže Benedikta XVI. při modlitbě nešpor s kněžími, řeholníky, řeholnicemi, seminaristy a zástupci církevních hnutí, Praha, katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha, sobota 26. září 2009
<http://www.navstevapapeze.cz/clanky/Promluvy>, (15. 9. 2010).
- KAPLÁNEK, Michal. Výchovně pastorační společenství (VPS), www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare, (18. 10. 2008).
- KAPLÁNEK, Michal. Pastorace mládeže. Studijní text pro pracovníky s mládeží. Praha: Salesiánská provincie Praha ve spolupráci se Sal. střediskem mládežev Praze - Kobylisých, 1999.
- KŘIŠŤAN Alois, ERLICHOVÁ Magdalena, Pastorace v sociální práci, studijní materiál.
http://www.tf.jcu.cz/cz_lmenu/katedry/praktik_teol/main.php?&l1=2&l2=10 (19. 10. 2008)
- MIKUŠ, Marek. Sociokulturně znevýhodněné prostředí. <http://www.epolis.cz>, (15. 6. 2010).
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR. Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe – příručka pro poskytovatele. <http://www.mpsv.cz/cs/5962>. (19.6.2010).
- PITTEROVÁ, Michaela. Salesiánské středisko mládeže – pastorace nebo čistě sociální dílo. (diplomová práce obhájená na KTF UK 2000)
- PROVINCIE KONGREGACE DCER PANNY MARIE POMOCNICE: Organický projekt inspekce CEL 2009-2015.
- SALESIÁNSKÁ PROVINCIE PRAHA: Výchovně pastorační projekt provincie 2007.
<http://www.sdb.cz/ke-stazeni/salesiani-v-praxi/>. (31.1.2011)
- SIVEK, Vojtěch. Výchovně-pastorační společenství, Konference o salesiánské pastoraci mládeže. Fryšták 2000, www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare, (19.10. 2008).
- SVOBODA, Michal. Modely pastorace mládeže uplatňované v Salesiánských střediscích mládeže v České republice (diplomová práce obhájená na TF JU 2008).
- Sbírka zákonů ČR č.108/2006, o sociálních službách.
- Sbírka zákonů ČR č.359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí.
- ŠVÉDOVÁ, Zdeňka. Projevy religiozity u studentek Dvouleté katolické střední školy (bakalářská práce obhájená na KTF UK 2007)

Články

- KAPLÁNEK Michal: Zážitek a náboženství, in Teologické studie TF JU 1/2000.

Seznamy

Seznam zkratk

ČR	- Česká republika
o.p.s	- obecně prospěšná společnost
EU	- Evropská unie
SDB	- Salesián Dona Bosca
FMA	- Salesiánka, zkratka z italského Figlie di Maria Ausiliatrice
CEL	- Česko-litevská inspekce. (organizační jednotka Institutu Dcer Panny Marie Pomocnice)

Seznam příloh

Příloha I. - Seznam středisek a pracovníků s uvedením kódu pracovníka.

Příloha II. - Tabulky segmentů textu v kategoriích, s kódováním.

Příloha III. - Fotografie dokumentující kategorii E5 – specifická organizace prostoru a výzdoba středisek.

Bibliografická citace

PASTORAČNÍ PRÁCE SE ZNEVÝHODNĚNOU MLÁDEŽÍ V SALESIÁNSKÝCH DÍLECH V ČR [rukopis] : Diplomová Práce /Zdeňka Švédová;
vedoucí práce: Aleš Opatrný. Praha, 2011. 77 s.

Počet znaků (včetně mezer): 168 744